

PRAKTIKUM ZA ZAŠTITU OD DISKRIMINACIJE

Beograd, 2012.

Autorke:

Prof. dr Nevena Petrušić, poverenica za zaštitu ravnopravnosti
Kosana Beker, MA, pomoćnica poverenice za zaštitu ravnopravnosti

Izdavač:

Partneri za demokratske promene Srbija
Centar za alternativno rešavanje sukoba

Za izdavača:

Blažo Nedić

Lektura:

Svetlana Simićević

Dizajn i prelom:

Mlađan Petrović

Štampa:

Manuarta, Beograd

Tiraž:

3.000

Stvaranje ove publikacije pomogli su Evropska unija i Sigrid Rausing Trust. Sadržaj publikacije je isključivo odgovornost autorki i ne predstavlja nužno stavove donatora.

Svi pojmovi koji su u tekstu upotrebljeni u muškom gramatičkom rodu obuhvataju muški i ženski rod lica na koja se odnose

„U našem društvu postoje ljudi kao što smo Vi ili ja koji se svakoga dana suočavaju sa nepravdom samo zato što se razlikuju od većine. Razlikuju se jer imaju drugu boju kože, zato što su žene, veruju u drugog boga, ili su drugog seksualnog opredeljenja. Osloboditi se takve nepravde i nejednakosti jeste ono što je suština priče o jednakim mogućnostima“.

Fil Klements i Toni Spinks

Vodič za jednake mogućnosti – Kako da izađemo na kraj sa nepravdom

SADRŽAJ:

PREDGOVOR	7
REČ AUTORKI	9
1. PROPISI O ZABRANI DISKRIMINACIJE	11
2. ŠTA JE DISKRIMINACIJA I KAKO JE PREPOZNATI	15
2.1. Šta je suština diskriminacije.....	16
2.2. Kako se može izvršiti diskriminacija.....	17
2.3. Da li je svako pravljenje razlike diskriminacija	17
2.4. Lično svojstvo kao osnov diskriminacije	18
2.4.1. Šta je lično svojstvo.....	18
2.4.2. Koja lična svojstva predstavljaju osnov diskriminacije...	19
2.4.3. Stvarno i pretpostavljeno lično svojstvo kao osnov diskriminacije	27
2.4.4. Čije lično svojstvo može biti osnov diskriminacije.....	28
2.5. Ko može da bude diskriminator	28
2.6. Ko može da bude žrtva diskriminacije.....	28
2.7. U kojim odnosima može da dođe do diskriminacije.....	29
2.8. Oblici diskriminacije	30
2.8.1. Neposredna (direktna) diskriminacija.....	30
2.8.2. Posredna (indirektna) diskriminacija.....	32
2.8.3. Povreda načela jednakih prava i obaveza	35
2.8.4. Pozivanje na odgovornost.....	37
2.8.5. Udruživanje radi vršenja diskriminacije	38
2.8.6. Govor mržnje.....	39
2.8.7. Uznemiravajuće i ponižavajuće postupanje	40
2.8.8. Teški oblici diskriminacije.....	42
2.8.9. Posebni slučajevi diskriminacije.....	42
2.8.10. Uzroci diskriminacije	43
2.9. Posebne (afirmativne) mere.....	45
3. PREGLED PRAVNIH MEHANIZAMA ZA ZAŠTITU OD DISKRIMINACIJE	47
3.1. Zaštita od diskriminacije pred Poverenikom za zaštitu ravnopravnosti.....	48
3.2. Parnica za zaštitu od diskriminacije	48
3.2.1. Kako se traži sudska zaštita od diskriminacije.....	49
3.2.2. Ko može da pokrene parnicu za zaštitu od diskriminacije	49
3.2.3. Kakva se zaštita može tražiti	49

3.2.4. Ko šta dokazuje.....	52
3.2.5. Šta je i šta radi dobrovoljni ispitivač diskriminacije	53
3.3. Krivičnopravna zaštita od diskriminacije	54
3.4. Prekršajnopravna zaštita od diskriminacije	56
4. ZAŠTITA OD DISKRIMINACIJE PRED	
POVERENIKOM ZA ZAŠTITU RAVNOPRAVNOSTI.....	59
4.1. Šta je i šta radi Poverenik za zaštitu ravnopravnosti	59
4.2. Ko i kako bira Poverenika za zaštitu ravnopravnosti	59
4.3. Ko može biti izabran za Poverenika za zaštitu ravnopravnosti ...	59
4.4. Garancije nezavisnosti i samostalnosti	60
4.5. Šta radi Poverenik za zaštitu ravnopravnosti	61
4.6. Kako se obratiti Povereniku za zaštitu ravnopravnosti	65
4.7. Kako Poverenik postupa po pritužbi	68
4.8. Šta Poverenik radi kad utvrdi da je izvršena diskriminacija	70
4.9. Šta Poverenik radi kad utvrdi da nije izvršena diskriminacija	73
4.10. Kada Poverenik podnosi tužbu protiv diskriminatora	74
4.11. Kada Poverenik podnosi prekršajnu prijavu	75
5. MEDIJACIJA U OKVIRU SLUŽBE	
POVERENIKA ZA ZAŠTITU RAVNOPRAVNOSTI.....	77
5.1. Šta je medijacija	77
5.2. Medijacija u slučajevima diskriminacije.....	78
5.3. Kada se može primeniti medijacija	78
5.4. Šta možete očekivati ukoliko ste zainteresovani za medijaciju.....	79
5.5. Kako se bira medijator.....	80
5.6. Šta medijacija pruža	81
5.7. Koliko traje medijacija.....	82
5.8. Ko učestvuje u medijaciji	82
5.9. Gde se održava medijacija	83
5.10. Ko plaća medijaciju.....	83
5.11. Evaluacija	83
5.12. Uloga advokata u medijaciji	83
DODATAK	85
MEĐUNARODNI DOKUMENTI	85
DOMAĆI PROPISI	87
IZABRANA LITERATURA.....	88
KORISNI KONTAKTI I INTERNET ADRESE	90
OBRAZAC PRITUŽBE.....	91

PREDGOVOR

„Praktikum za zaštitu od diskriminacije“ izrađen je u okviru projekta „Partnerstvo za toleranciju i zaštitu od diskriminacije u Srbiji“ (*Partnership for Tolerance and Anti-discrimination Protection in Serbia – PTAPS*), koji zajednički sprovode Partneri za demokratske promene Srbija (Partneri Srbija) i Centar za alternativno rešavanje sukoba (CARS), u saradnji sa Poverenikom za zaštitu ravnopravnosti, a koji su podržali Delegacija Evropske unije u Republici Srbiji i Sigrid Rausing Trust. PTAPS Projekat ima za cilj unapređenje sistema zaštite od diskriminacije u Srbiji i doprinos izgradnji društvene kohezije kroz povećanje informisanosti građana o problemu diskriminacije i postojećim mehanizmima zaštite, podizanje kapaciteta organizacija civilnog društva, pružalaca pravne pomoći i drugih predstavnika marginalizovanih grupa da adekvatno reaguju, kao i stvaranje uslova za primenu medijacije u slučajevima diskriminacije.

Poslednjih godina učinjen je veliki pomak u poboljšanju zakonodavnog i institucionalnog okvira za borbu protiv diskriminacije u Srbiji. Zakonom o zabrani diskriminacije iz 2009. godine ustanovljen je samostalan i nezavisan državni organ – Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, nadležan za postupanje u slučajevima diskriminacije, i predviđeno je nekoliko instrumenata za zaštitu žrtava diskriminacije. Ipak, uprkos unapređenom pravnom okviru i uspostavljanju nove institucije Poverenika, brojna istraživanja i praksa potvrđuju da je diskriminacija široko rasprostranjena u Srbiji, dok postojeći mehanizmi zaštite nisu dovoljno i adekvatno iskorišćeni.

U nastojanju da se pruži podrška otvorenom dijalogu o diskriminaciji u Srbiji i unapređenju saradnje na sprečavanju diskriminacije, kao i da se podstakne reagovanje na diskriminaciju, doprinese uvažavanju različitosti i podigne svest javnosti o problemu diskriminacije, u okviru PTAPS Projekta organizovan je niz panel diskusija, radionica, treninga, konferencija i drugih aktivnosti: izrada

lifleta, postera, promotivnog spota, filma i drugih promotivnih materijala, kao i izrada i distribucija „Praktikuma za zaštitu od diskriminacije“. Poseban deo projekta predstavljaju aktivnosti izgradnje sistema za primenu medijacije u slučajevima diskriminacije, koji obuhvata niz seminara radi informisanja javnosti o mogućnosti i specifičnostima primene medijacije u ovoj oblasti, naprednih obuka za sticanje veština neophodnih za zastupanje u medijaciji, a planirana je i specijalizovana obuka za medijatore za postupanje u slučajevima diskriminacije. Kako je Zakonom o zabrani diskriminacije Poverenik ovlašćen da u slučajevima diskriminacije predloži medijaciju, u okviru projekta biće primenjen i poseban model za upravljanje procesom medijacije, prilagođen postojećim resursima i nadležnostima Poverenika za zaštitu ravnopravnosti.

Više detalja o PTAPS Projektu možete pronaći na adresi www.partners-serbia.org.

Blažo Nedić
Partneri za demokratske promene Srbija

REČ AUTORKI

Poštovani čitaoci i čitateljke,

Pred vama je Praktikum za zaštitu od diskriminacije koji je napisan sa ciljem da ljudima pomogne da bolje razumeju suštinu i obeležja diskriminacije, saznaju ko ih i kako može zaštititi od diskriminacije i kako mogu izbeći da sami postanu diskriminatori.

Praktikum pruža opšta i osnovna znanja, koja će, verujemo, čitaocima biti od koristi u prepoznavanju i reagovanju na diskriminaciju. Nastojale smo da na što jednostavniji način, koristeći mnogobrojne primere, učinimo razumljivijim apstraktne zakonske pojmove i definicije i ponudimo odgovore na složena pitanja koja se tiču diskriminacije i zaštite od diskriminacije. Nadamo se da će Praktikum čitaocima pomoći da diskriminaciju jasno razgraniče od drugih protivpravnih ponašanja i shvate kakve štetne posledice ona izaziva. Nadamo se, takođe, da će Praktikum podstaći čitaoce da preispitaju svoja sopstvena ponašanja i stavove i aktivno se uključe u suzbijanje široko rasprostranjene diskriminacije, koja potire samu ideju ljudskih prava i koči društveni napredak.

Praktikum se sastoji od pet delova. U prvom delu dale smo kratak pregled relevantnih zakonskih propisa. U drugom delu objasnile smo suštinu i ključne elemente diskriminacije. Treći deo sadrži osnovne informacije o pravnim mehanizama za zaštitu od diskriminacije, dok je četvrti deo posvećen Povereniku za zaštitu ravnopravnosti – samostalnom i nezavisnom telu specijalizovanom za borbu protiv diskriminacije. Izložile smo nadležnosti ovoga tela i način njegovog rada i pružile praktična uputstva za sastavljanje pritužbe zbog diskriminacije. Peti deo Praktikuma sadrži osnovne informacije o medijaciji u slučajevima diskriminacije, čijom primenom strane na miran način, uz pomoć medijatora, mogu da prevaziđu nastalu situaciju. Ovaj deo Praktikuma napisala je Dragana Ćuk Milankov, predsednica radne grupe koja je izradila poseban model medijacije prilagođen

slučajevima diskriminacije, čije sprovođenje organizuje i podržava kancelarija Poverenika za zaštitu ravnopravnosti. Na tome joj najtoplije zahvaljujemo. U okviru ovog dela je i tekst Blaža Nedića o ulozi advokata i drugih zastupnika u postupku medijacije, kome takođe upućujemo reči zahvalnosti.

Primeri koje smo koristile bazirani su na stvarnim slučajevima diskriminacije, prevashodno onim iz prakse Poverenika za zaštitu ravnopravnosti. Pojedini primeri se oslanjaju na slučajeve iz prakse Evropskog suda za ljudska prava i sličnih nezavisnih tela za zaštitu od diskriminacije u evropskim državama. U tekstu Praktikum nismo navodile reference o korišćenoj literaturi jer se Praktikum bazira na opštim znanjima. To, naravno, ne znači da smo sve same izmislile. Deo literature koju smo koristile nalazi se u dodatku Praktikum. Dodatak sadrži i podatke o relevantnim međunarodnim aktima, zakonskim propisima i korisnim internet adresama, kao i obrazac pritužbe.

Neophodno je imati u vidu da usvajanje zakonskih propisa predstavlja samo početni korak u borbi protiv diskriminacije. Za uspešno suzbijanje diskriminacije i netolerancije prema nacionalnim, etničkim, verskim, seksualnim i drugim manjinama potrebna je striktna primena zakona i uspostavljanje vrednosnog sistema u kome su ravnopravnost i tolerancija prema drugima i različitim zajedničke vrednosti koje društvo svesno prihvata, a razlike među ljudima uvažava i shvata kao bogatstvo i potencijal razvoja.

Na kraju, želimo da poručimo: diskriminacija nije stanje koje treba tolerisati! Treba reagovati i tražiti zaštitu! Svaki uspešno okončan slučaj diskriminacije dragocen je doprinos izgradnji društva u kome svi njegovi građani i građanke imaju podjednake šanse da razviju svoje potencijale i da ravnopravno, aktivno i produktivno učestvuju u svim segmentima društvenog života, dajući puni doprinos razvoju društva.

Autorke

1 PROPISI O ZABRANI DISKRIMINACIJE

Usavremenom društvu važi *princip jednakosti ljudi*, kao jedan od najvažnijih pravnih i moralnih principa. Ovaj princip znači da su svi ljudi vredni poštovanja i da su, bez obzira na razlike koje među njima postoje, jednaki u dostojanstvu i pravima, tj. da su *ravnopravni*. Da bi se ovaj princip ostvario, zabranjen je svaki oblik diskriminacije i svakome je priznato pravo na slobodu od diskriminacije.

Srbija se priključila zemljama koje pridaju veliku važnost suzbijanju diskriminacije i ostvarivanju ravnopravnosti nastojeći da ratifikacijom međunarodnih ugovora o ljudskim pravima i donošenjem odgovarajućih zakona u domaći pravni sistem integriše najviše međunarodne standarde u ovoj oblasti. Proteklih godina usvojeni su mnogi propisi o zabrani diskriminacije i regulisani su pravni mehanizmi za sprečavanje i zaštitu od diskriminacije.

Ustavom Republike Srbije (2006) zabranjena je svaka diskriminacija, neposredna ili posredna, po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla, rođenja, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog invaliditeta (čl. 21).

Zakon zabrani diskriminacije (2009) uspostavlja celovit i sveobuhvatan sistem zaštite od diskriminacije u Republici Srbiji. Njime je uređena opšta zabrana diskriminacije, definisani oblici i slučajevi diskriminacije, kao i postupci zaštite od diskriminacije, i ustanovljen je Poverenik za zaštitu ravnopravnosti.

Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina (2002) zabranjuje svaki oblik diskriminacije pripadnika nacionalnih manjina na nacionalnoj, etničkoj, rasnoj i jezičkoj osnovi i uređuje zaštitu nacionalnih manjina od svakog oblika diskriminacije u ostvarivanju prava i sloboda.

Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom (2006) uređuje opšti režim zaštite od diskriminacije po osnovu invalidnosti, posebne slučajeve diskriminacije osoba sa invaliditetom, postupak zaštite osoba izloženih diskriminaciji, kao i mere koje država preduzima radi podsticanja ravnopravnosti i socijalne uključenosti osoba sa invaliditetom. Zakon definiše diskriminaciju, propisuje zabranu svih oblika i slučajeva diskriminacije i reguliše sudsku zaštitu osobama koje trpe diskriminaciju.

Zakon o ravnopravnosti polova (2009) uređuje stvaranje uslova za vođenje tzv. politike jednakih mogućnosti za žene i muškarace, donošenje propisa i preduzimanje posebnih mera za sprečavanje i otklanjanje diskriminacije zasnovane na polu, bračnom ili porodičnom statusu, trudnoći ili roditeljstvu. Zakon zabranjuje svaki vid neposredne i posredne diskriminacije, jemči ravnopravnost polova, predviđa preduzimanje posebnih mera za postizanje ravnopravnosti polova i reguliše sudsku zaštitu od diskriminacije po osnovu pola.

Zabrana diskriminacije sadržana je i u zakonima kojima se uređuju pojedine oblasti društvenih odnosa.

Zakon o radu (2005. godine, sa izmenama od 2009. godine), zabranjuje diskriminaciju zaposlenih i lica koja traže zaposlenje po bilo kom ličnom svojstvu, i to u pogledu uslova za zapošljavanje i izbora kandidata za obavljanje određenog posla, uslova rada i svih prava iz radnog odnosa, obrazovanja, osposobljavanja i usavršavanja, napredovanja na poslu i otkaza ugovora o radu. Zakon izričito propisuje da su ništavne odredbe ugovora o radu kojima se utvrđuje diskriminacija po bilo kom ličnom svojstvu.

Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom (2009) propisuje institucionalnu podršku zapošljavanju i aktivnom učešću lica s invaliditetom u društvenom životu.

Zakon o zdravstvenoj zaštiti (2005) zabranjuje diskriminaciju u pružanju zdravstvenih usluga po bilo kom ličnom svojstvu.

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (2009) propisuje načelo jednakosti u ostvarivanju prava na obrazovanje i vaspitanje bez obzira na bilo koju ličnu osobinu.

Zakon o crkvama i verskim zajednicama (2006) jemči pravo na slobodu misli, savesti i veroispovesti i zabranjuje versku diskriminaciju, propisujući da niko ne može biti uznemiravan, diskriminisan ili privilegovan zbog svojih verskih uverenja, pripadanja ili nepripadanja

verskoj zajednici, učestvovanja ili neučestvovanja u bogoslužjenju i verskim obredima i korišćenja ili nekorišćenja zajemčenih verskih sloboda i prava.

Diskriminacija je izričito zabranjena i mnogim drugim zakonima, kao što su: *Zakon o socijalnoj zaštiti* (2011), *Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti* (2009), *Zakon o visokom obrazovanju* (2008), *Zakon o javnom informisanju* (2003), *Zakon o radiodifuziji* (2002), *Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja* (2004), *Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama* (2009), *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica* (2005), *Zakon o sportu* (2011), *Zakon o mladima* (2011), *Zakon o volontiranju* (2010) i dr.

U mnogim zakonima kojima se zabranjuje diskriminacija propisane su prekršajne kazne za one koji krše ovu zabranu.

Krivičnim zakonikom Republike Srbije iz 2005. god. i njegovim dopunama iz 2009. god. propisano je više krivičnih dela u vezi sa zabranom diskriminacije, kao što su povreda slobode izražavanja nacionalne ili etničke pripadnosti, ispovedanja vere i vršenja verskih obreda, promocija i pozivanje na mržnju, nasilje prema licu ili grupi lica na osnovu nekog njihovog ličnog svojstva i dr..

Po opštoj oceni, zakonodavstvo kojim se u Srbiji štiti sloboda od diskriminacije usklađeno je sa međunarodnim i evropskim standardima i pruža dobar pravni okvir za sprečavanje i suzbijanje diskriminacije.

Spisak međunarodnih dokumenata i važećih zakona koji su od značaja za zaštitu od diskriminacije nalazi se na kraju ovog Praktikumuma.

2 ŠTA JE DISKRIMINACIJA I KAKO JE PREPOZNATI

U poslednje vreme kod nas se mnogo govori i piše o diskriminaciji, ali se veoma često ovaj izraz ne upotrebljava u njegovom pravom značenju, već se koristi da bi se njime označile razne nepravde, nepristojna, uvredljiva ponašanja i povrede drugih raznovrsnih prava. Zato je potrebno da se razume suština diskriminacije i ova pojava jasno razgraniči od drugih zabranjenih i protivpravnih ponašanja.

Reč „*diskriminacija*“ znači „*razlikovanje*“, a koristi se za označavanje nedozvoljenog razlikovanja.

Treba znati da diskriminacija nije oduvek bila zabranjena. Naprotiv, u pojedinim istorijskim periodima razvoja ljudskog društva neki oblici diskriminacije bili su uobičajeni i široko društveno prihvaćeni (npr. robovlasništvo, sistem kasti u Indiji, segregacija crnaca u Americi i sl.). Razvojem modernih društava, mnogi oblici diskriminacije postali su neprihvatljivi i zabranjeni. Danas su pravila o zabrani diskriminacije sadržana u brojnim međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima, a države su donele zakone kojima su izričito zabranile diskriminaciju i propisale zaštitu od diskriminacije. Svrha ovih propisa jeste da se svakom pojedincu omogući jednak i pravedan pristup mogućnostima koje nudi društvo.

Zakonske definicije pojma diskriminacije sadržane su u mnogim zakonima koje je Srbija poslednjih godina donela u cilju sprečavanja i suzbijanja diskriminacije. U sagledavanju pojave diskriminacije poslužićemo se definicijom koja je sadržana u Zakonu o zabrani diskriminacije, jer je to opšti i osnovni antidiskriminacioni zakon u Srbiji. Evo kako je ovim zakonom definisana diskriminacija:

Izrazi „diskriminacija“ i „diskriminatorско postupanje“ označavaju svako neopravdano pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva), u odnosu na lica ili grupe, kao i na članove njihovih porodica ili njima bliska lica, na otvoren ili prikriven način, a koji se zasniva na rasi, boji kože, precima, državljanstvu,

nacionalnoj pripadnosti ili etničkom poreklu, jeziku, verskim ili političkim ubedenjima, polu, rodnom identitetu, seksualnoj orijentaciji, imovnom stanju, rođenju, genetskim osobenostima, zdravstvenom stanju, invaliditetu, bračnom i porodičnom statusu, osuđivanosti, starosnom dobu, izgledu, članstvu u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama i drugim stvarnim, odnosno pretpostavljenim ličnim svojstvima“ (čl. 2 Zakona o zabrani diskriminacije).

Ova zakonska definicija, kao i sve druge zakonske definicije, prilično je komplikovana, pa ćemo pokušati da je razložimo i damo što jednostavnije objašnjenje suštine diskriminacije.

2.1. ŠTA JE SUŠTINA DISKRIMINACIJE

Najjednostavnije rečeno, suština diskriminacije je u nejednakom postupanju prema jednakima, i u jednakom postupanju prema nejednakima.

Do diskriminacije dolazi kada se prema licu ili grupi lica koja se nalaze u istoj ili sličnoj situaciji sa drugim licima postupa gore (nepovoljnije), i to zbog nekog njihovog ličnog svojstva (*npr. u oglasu za posao, koji uspešno može da obavlja svako ko je radno sposoban, traži se lice do 30 godina starosti, čime se isključuju sva lica starija od 30 godina*).

Do diskriminacije, takođe, dolazi i kada se prema licu ili grupi lica postupa onako kako se postupa i prema drugima, iako se oni, zbog nekog svog ličnog svojstva, nalaze u različitoj poziciji u odnosu na druge (*npr. propisano je da je za upis dece u školu potrebno da se podnese izvod iz knjige rođenih za dete; ovo pravilo je jednako za sve, ali nejednako (nepovoljnije) pogađa romsku decu, jer mnoga od njih nisu upisana u matične knjige rođenih*).

Kao što se može videti, u prvom slučaju diskriminacija se ogleda u tome što se prema licu ili grupi lica *nejednako (nepovoljnije) postupa* zbog nekog njihovog ličnog svojstva, dok je u drugom slučaju suština diskriminacije u tome da se prema licu ili grupi lica *jednako postupa*, ali takvo postupanje *proizvodi različite (nepovoljnije) posledice* u odnosu na to lice, odnosno grupu lica, zbog nekog njihovog ličnog svojstva koje se nije uzelo u obzir. Zajedničko i kod jedne i kod druge diskriminacije jeste krajnji rezultat – jedno lice je *u nepovoljnijem položaju* u odnosu na druga lica, a izvor te nejednakosti je neko njegovo *lično svojstvo*. Isto važi i kad je u pitanju grupa lica.

Važno je znati da se jedno ponašanje kvalifikuje kao diskriminatorno, bez obzira da li je onaj ko je izvršio diskriminaciju imao nameru da diskriminiše ili to uopšte nije bio njegov cilj. Prema tome, pitanje namere uopšte nije od značaja, tj. nije pravno relevantno, kako to pravnici obično kažu. Ponekad se čak događa da neko nešto javno kaže ili napiše, a da uopšte i nije svestan da je to zabranjeno i da predstavlja akt diskriminacije. Evo primera: u kafiću za stolom sedi društvo, a među njima je i poznati glumac koji ostalima priča vic: „*Ide čovek ulicom i vidi lika kako nosi Cigu na ramenu. – Alo, bre, šta uradi to? – Pa, ti ne znaš?! Dozvoljen je lov na Cigane. Odeš u lovačko društvo, uzmeš pušku i... Ode ovaj, uzme pušku, vidi dva Cigana kod kontejnera, pripuca i ubije ih. Prilazi mu pandur, vadi lisice i hapsi ga. – Pa kako, bre, zar nije dozvoljen lov na Cigane?! – Jeste, ali ne na hranilištu!*“ Svi se grohotom smeju, a za susednim stolom sede momak i devojka romske nacionalnosti. Njima nije do smeha!

2.2. KAKO SE MOŽE IZVRŠITI DISKRIMINACIJA

Diskriminacija se može izvršiti na razne načine. Nekom licu se, zbog nekog njegovog ličnog svojstva, *uskraćuje* neko pravo koje je drugima dostupno, ili mu se neko pravo *ograničava*, a drugima se priznaje u punom obimu, ili se lice stavlja u gori položaj time što se drugim licima *daje prvenstvo*, tj. neka privilegija.

Diskriminacija se obično vrši tako što diskriminator nešto čini – preduzme neku radnju ili donese neki akt (*npr. objavi oglas za posao u kome navede da zapošljava samo Srbe, donese pravilnik kojim propiše da zaposleni muškarci koji su oženjeni imaju 10% veću platu*), ali se ona može izvršiti i time što diskriminator propušta da se učini ono što je njegova zakonska dužnost (*npr. zdavstvena ustanova propusti da obezbedi prilaz osobama koje koriste kolica*).

2.3. DA LI JE SVAKO PRAVLJENJE RAZLIKE DISKRIMINACIJA

Treba znati da nije svako pravljenje razlike automatski i diskriminacija. Da bi pravljenje razlike ili nejednako postupanje moglo da se okarakteriše kao diskriminatorno, potrebno je da pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje, bude *neopravdano*. To znači da ima situacija kada je pravljenje razlike opravdano.

Nekada je lako utvrditi da je pravljenje razlike opravdano (*npr. opravdano je da u centrima za rekreaciju postoje posebne svlačionice namenjene ženama i muškarcima*). Nekada je, međutim, potrebno izvršiti veoma složenu analizu kako bi se ispitalo da li su cilj i posledica nejednakog tretmana opravdani i da li postoji srazmera između cilja koji se želeo ostvariti i neke mere koja je preduzeta. O tome više možete saznati u delu Praktikumuma u kojem su objašnjeni indirektna diskriminacija i povreda načela jednakih prava i obaveza.

Primeri opravdanog pravljenja razlike:

- *Parking mesta za vozila osoba sa invaliditetom posebno su označena i nalaze se na mestima najbližim ulazima u objekte koji su u javnoj upotrebi. Iako ovo jeste pravljenje razlike (privilegovanje jedne grupe ljudi), u ovom slučaju nije u pitanju diskriminacija, jer je sasvim opravdano da se osobama koje se iz bilo kog razloga otežano kreću, obezbedi lakši i nesmetani prilaz objektima.*
- *Podela na muške i ženske sportske klubove ili odvojena sportska takmičenja za žene i muškarce takođe se mogu smatrati opravdanim pravljenjem razlike, jer se muškarci i žene uglavnom prilično razlikuju po telesnoj konstituciji i fizičkoj snazi, što dovodi do znatne razlike u rezultatima koje postižu (npr. svetski rekord u trčanju na 100 m je 9,72 s za muškarce, dok je za žene 10,49 s; u maratonu je rekord 2:04:26 za muškarce, a za žene 2:15:25, dok je još očiglednija razlika u rezultatima skoka sa motkom – 6,14 m u muškoj konkurenciji, a u ženskoj 5,06 m).*

2.4. LIČNO SVOJSTVO KAO OSNOV DISKRIMINACIJE

2.4.1. Šta je lično svojstvo

Da bi nejednak tretman bilo diskriminacija, potrebno je da se on zasniva na nekom ličnom svojstvu. Drugim rečima, prema licu se nejednako postupa samo zato i upravo zato što je određene nacionalnosti, veroispovesti, pola, što ima neki invaliditet i sl. Lice je, dakle, izloženo nejednakom tretmanu upravo zbog tog svog ličnog svojstva, a ne zbog nekih svojih karakternih i drugih ličnih osobina, navika i sl. Isto važi i kada se radi o grupi lica koja povezuje isto lično svojstvo. Lično svojstvo na kojem je diskriminacija zasnovana naziva se „osnov diskriminacije“.

Ponekad se događa da se prema licu zaista nejednako postupa, ali to ponašanje ne može da se okarakteriše kao diskriminacija jer nije zasnovano na ličnom svojstvu tog lica.

Primeri:

- Šef jednog odeljenja u kome svi zaposleni kasne sa izvršavanjem radnih zadataka kažnjava samo jednog zaposlenog jer mu nije simpatičan, dok druge usmeno opominje;
- Službenik opštinske uprave preko reda prima svog poznanika, dok ostali čekaju u redu.
- Novi direktor firme maltretira i ponižava zaposlenu koja je supruga ranijeg direktora.

Očigledno je da ovakva ponašanja nisu prihvatljiva, da su nepravična, neprofesionalna i protivpravna, ali se ne mogu smatrati diskriminatornim. Zaštita od takvih ponašanja ostvaruje se drugim sredstvima, a ne onim koja su namenjena zaštiti od diskriminacije.

2.4.2. Koja lična svojstva predstavljaju osnov diskriminacije

Lista ličnih svojstava koja su navedena u Zakonu o zabrani diskriminacije prilično je iscrpna i, što je posebno važno, ona nije zatvorena, čime je omogućeno da se diskriminatornim ponašanjem okarakteriše i nejednako postupanje zasnovano na ličnom svojstvu koje nije izričito navedeno u zakonu.

Lista ličnih svojstava koja su u zakonu izričito navedena, prema zakonskom redosledu:

- **rasa**
- **boja kože**
- **preci**
- **državljanstvo**
- **nacionalna pripadnost ili etničko poreklo**
- **jezik**
- **verska ili politička ubeđenja**

-
- **pol**
 - **rodni identitet**
 - **seksualna orijentacija**
 - **imovno stanje**
 - **rođenje**
 - **genetske osobenosti**
 - **zdravstveno stanje**
 - **invaliditet**
 - **bračni i porodični status**
 - **osuđivanost**
 - **starosno doba**
 - **izgled**
 - **članstvo u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama**

Treba znati da je u Evropskoj uniji, kao i u mnogim zemljama, lista ličnih svojstava daleko manja. Tako su direktivama Evropske unije zabranom diskriminacije obuhvaćena sledeća lična svojstva: pol, seksualna orijentacija, invaliditet, starosno doba, versko ili drugo ubeđenje, rasa ili etničko poreklo.

Većina ličnih svojstava ne zahteva neka dodatna objašnjenja jer je njihovo značenje samo po sebi jasno. Ipak, neka lična svojstva izazivaju kod ljudi nedoumice, pa je potrebno da ih pojasnimo.

„*Pol*“ označava biološku klasifikaciju ljudi na muška i ženska ljudska bića; muška i ženska tela se razlikuju i imaju različite uloge u procesu reprodukcije; ova biološka razlika između muških i ženskih osoba postoji u svim vremenima i u svim društvima, bez obzira na uslove života, socijalni status, etničko ili rasno poreklo; biološke razlike među polovima uglavnom su univerzalne, očigledne i, po pravilu, nepromenljive.

„*Rod*“ označava društvene uloge, ponašanja i odgovornosti koje se pripisuju muškarcima i ženama u određenom društvu; na to kako društvo očekuje da se žene i muškarci ponašaju i kakve im uloge nameće utiču mnoge društvene, verske, političke, ekonomske i druge okolnosti,

običaji, tradicija, moralna shvatanja i drugo; stavovi i ponašanja koje jedno društvo propisuje ženskom ili muškom rodu naučeni su i vremenom se menjaju.

Razliku između „pola“ i „roda“ ilustruje sledeći primer: rađanje deteta je ženska biološka uloga, dok je uloga nege i staranje o novorođenom detetu rodna uloga, koja se obično pripisuje ženama, iako se o detetu može uspešno starati i muškarac.

Dugo se smatralo, a neki čak i danas smatraju, da razlike u društvenom položaju i ulogama koje muškaraci i žene imaju nameće njihov pol i da su one prirodne. Tako npr. neki smatraju da je podela poslova na muške i ženske prirodna jer žena rada decu, pa je prirodno da se ona o njima stara, a muškarac je fizički jači, pa je prirodno da bude glava porodice, da više zarađuje i donosi odluke. Jasno je, međutim, da nema ničeg prirodnog u ovakvoj podeli poslova i da je ona nije rezultat biologije, već društvenih okolnosti.

Važno je imati u vidu da rodni identitet podrazumeva sopstveno rodno određenje, koje nužno ne zavisi od biološkog pola. Svako ima pravo da izrazi svoj rod kako sam odluči, što uključuje pravo da bude rodno neodređen, ili da iz jednog pređe u drugi rod.

„*Seksualna orijentacija*“ označava stalnu emocionalnu i seksualnu privlačnost prema licima određenog pola. Prema seksualnoj orijentaciji, postoje osobe koje privlači suprotni pol (heteroseksualne osobe), osobe koje privlači isti pol (lezbejke i gejevi), kao i osobe koje privlače oba pola (biseksualne osobe). Pored njih, postoje i transpolne osobe. Za sve ove osobe koristi se međunarodno prihvaćena skraćenica LGBT. Među nama žive i transrodne, interseksualne i aseksualne osobe, kao i osobe koje ne prihvataju da postoje samo dva pola, odnosno samo dva roda. Zato se u poslednje vreme koristi proširena skraćenica LGBTTIAQ.

U daljem tekstu navodimo primere diskriminacije na osnovu pojedinih ličnih svojstava.

– rasa/boja kože

- *Radnici obezbeđenja diskoteke ne dozvoljavaju Romima da uđu u lokal uz obrazloženje da je potrebno imati prethodnu rezervaciju, dok drugim posetiocima lokala ne traže potvrdu o prethodnoj rezervaciji.*
- *Odbijanje poslodavca da zaposli Roma.*

– nacionalna pripadnost ili etničko poreklo

- *Romska porodica je došla da pogleda parcelu koju je vlasnik prodavao, a stanovnici okolnih kuća počeli su da viču: „Plac ne može da se proda Ciganima! Turci ili bilo koji drugi mogu da je kupe, ali Cigani ne mogu!“; „Nećemo vam dozvoliti da kupite ovu parcelu, čak i ako je kupite kuća će vam leteti u vazduh!“ Zbog ovih pretnji, porodica je odlučila da odustane od kupovine parcele.*
- *Radnik u kladionici traži od romskih mladića na napuste kladionicu jer ugledni gost kladionice ne želi da sedi u istoj prostoriji sa Romima.*
- *Odbijanje socijalnog radnika da ženu romske nacionalnosti uputi u prihvatilište za žene žrtve nasilja pod izgovorom da nema slobodnih mesta.*
- *Vozač autobusa povišenim tonom naređuje Romkinji sa detetom, koja ima urednu kartu za prvo sedišta iza vozača, da ode u zadnji deo autobusa.*
- *Dva mladića maltretiraju osobu u autobusu zašto što, zbog akcenta u govoru, misle da je Albanac;*
- *Dok je fudbaler iz Zimbabvea izvodio penal, navijači protivničkog tima uzvikivali su: „Ua, majmune!“, „Ua crnac!“, a na tribini je razvijen transparent sa simbolima Kju kluka klana.*

– jezik

- *Propuštanje da se nazivi javnih ustanova, ulica i preduzeća obeleže i na jeziku nacionalne manjine koji je u službenoj upotrebi na određenoj teritoriji;*
- *Odbijanje prodavca da usluži kupca koji ne govori „njegov“ jezik.*

– verska ili politička ubeđenja

- *Poslodavac ne odobri zaposlenom koji nije pravoslavne veroispovesti da koristi slobodan dan u vreme svog verskog praznika.*
- *Protivljenje većinskog stanovništva da se u njihovom naselju sagradi džamija ili sinagoga.*

-
- Poslodavac odbije da zaposli lice koje je pokazalo najbolje rezultate na testu zbog toga što je katoličke veroispovesti.
 - U boksterski klub učlanjuju se samo muškarci koji imaju člansku kartu partije kojoj pripada predsednik kluba.
 - Zaposlenoj ženi muslimanske veroispovesti predsednik sindikata kaže da ne može da ide na sindikalnu ekskurziju jer će se obilaziti pravoslavni manastiri.

– pol

- Poslodavac traži osobe određenog pola za poslove koje mogu podjednako dobro da rade i muškarci i žene (npr. potrebna atraktivna devojka za rad u butiku).
- Poslodavac daje otkaz trudnici.
- Poslodavac zaposlene žene posle njihovog povratka sa porodijskog odsustva raspoređuje na niža i manje plaćena radna mesta.
- U dnevnim novinama objavljen je tekstu u kome se navodi: „Ženama je mesto u kući i ne treba im dozvoliti da se bave politikom“.

– rodni identitet

- Muškarac ne dobije posao vaspitača jer nije uobičajeno da se muškarci time bave.
- Škola odbije da zaposli učiteljicu koja ima kratku kosu, nosi pantalone i igra fudbal, jer takav izgled i oblačenje nisu uobičajeni za žene.
- Služba za zapošljavanje šalje obaveštenja o konkursima za posao mašinskih inženjera samo muškarcima, a ne i ženama koje su završile mašinski fakultet.
- Profesor na fakultetu odbije da ispituje kandidata koji je došao našminkan i koji nosi nakit, uz komentare da je nepristojno i neprikladno odeven i da može da polaže ispit kada dođe „obučen kao muškarac, kako mu i dolikuje“.
- Zaposleni ismevaju kolegu koji je podneo zahtev za korišćenje odsustva radi nege deteta.

– seksualna orijentacija

- *Služba za transfuziju ne dozvoljava osobama homoseksualne orijentacije da dobrovoljno daju krv.*
- *U autobusu grupa navijača fizički i psihički zlostavlja osobu koja na reveru kaputa nosi bedž duginih boja sa natpisom „Prava LGBT“.*
- *Uoči održavanja Parade ponosa grupa huligana ispisuje grafite po fasadama zgrada „Ubij pедера“ i „Čekamo vas“.*
- *Crkveni velikodostojnik u javnom obraćanju vernicima naziva učesnike i učesnice Parade ponosa „smradom sodomskim koji je otrovao i zagadio“ grad.*

– imovno stanje

- *Nejednak postupanje šalterskih službenika prema siromašnijim osobama u odnosu na osobe boljeg imovnog stanja.*
- *Odredba zakona kojom je propisano da stranku na sudu može da zastupa samo advokat, u situaciji kada ne postoji uređena besplatna pravna pomoć za građane slabog imovnog stanja koji nisu u mogućnosti da plate advokatske usluge.*

– državljanstvo

- *Propisivanje više cene hotelskog smeštaja za strane državljane.*
- *Odbijanje investitora da proda stan stranom državljaninu, uz obrazloženje da bi to moglo da dovede do negodovanja potencijalnih domaćih kupaca, a time i do otežane prodaje drugih stanova.*

– rođenje

- *Usvajanje pravila po kome se pravo na dobijanje finansijske pomoći priznaje samo osobama koje su rođene na teritoriji opštine koja dodeljuje finansijsku pomoć.*

– preci

- *Direktor preduzeća odbije da sa licem koje je ostvarilo najbolje rezultate na konkursu zaključi ugovor o radu zbog toga što je otac tog lica bio raniji direktor preduzeća.*

-
- U novinama je objavljen tekst u kome se, pored ostalog, navodi da su deca iz mešovutih brakova problematična i manje inteligentna.

– genetske osobenosti

- Potpuna neprilagođenost radnih mašina i opreme osobama koje su levoruke.
- Ismevanje osoba koje imaju albinizam (nedostatak pigmentacije).

– zdravstveno stanje

- Zdravstvena ustanova obeležava zdravstvene kartone osoba koje žive sa HIV/AIDS.
- Košarkaški klub za juniore uskrati dečaku dalje treniranje košarke jer je trener saznao da dečak boluje od epilepsije.
- Izolovanje zaposlenog koji je oboleo hepatitisa C u posebnu radnu prostoriju i uskraćivanje kontakata sa ostalim zaposlenima.
- Odvajanje deteta koje živi sa HIV/AIDS u posebnu učionicu u školi.

– invaliditet

- Neprilagođenost javnih prostora i državnih institucija osobama koje koriste invalidska kolica – npr. gradski park koji je okružen stepenicama ili zgrada opštine sa nekoliko stepenika na samom ulazu u zgradu.
- Poslodavac zahteva od zaposlenih na radnom mestu kasira da stoje za kasom sve vreme, iako se ovaj posao može razumno prilagoditi osobi koja ne može da stoji, tako što će se postaviti stolica.
- Poslodavac odbije da zaposli lice sa kontrolisanim bipolarnim poremećajem iako ovaj poremećaj nema nikakvog uticaja na sposobnost tog lica da posao uspešno obavlja.

– bračni i porodični status

- Klub nudi članske karte po povlašćenoj ceni samo bračnim parovima, a ne i vanbračnim partnerima.

-
- *Direktor uvek zakazuje sastanke rukovodstva u vreme kada se deca predškolskog uzrasta preuzimaju iz obdaništa, čime diskriminiše članove rukovodstva koji imaju decu ovog uzrasta.*
 - *Vlasnik firme odbija da zaposli udatu ženu na mesto sekretarice, sa obrazloženjem da zbog čestih putovanja prednost imaju neudate žene.*
 - *Radno vreme vrtića nije prilagođeno uobičajenom radnom vremenu zaposlenih roditelja (npr. zatvaraju se u 16h, a uobičajeno radno vreme traje do 17h).*
 - *Za vreme porodične večere u restoranu ženi koja je počela da doji bebu šef restorana kaže da napusti restoran i podoji bebu na nekom drugom mestu van restorana.*

– osuđivanost

- *Nedobijanje posla zbog prethodne osuđivanosti (npr. za neko delo iz oblasti saobraćaja, a konkuriše se za posao u prodavnici, butiku)*
- *Odbijanje stanodavca da izda stan licu za koje zna da je bilo na izdržavanju kazne zatvora.*

– starosno doba

- *Konkurs za posao u kojem je kao uslov postavljeno određeno starosno doba – npr. do 35 godina.*
- *Ginekolog odbije da izvrši redovan pregled ženi koja ima 70 godina jer je, prema njegovom mišljenju, prešla starosnu granicu za redovne ginekološke preglede.*
- *Poslodavac odbije da zaposli osobu koja ispunjava sve uslove konkursa za rukovodeće radno mesto, sa obrazloženjem da je premlada i da neće imati onaj autoritet koji rukovodilac treba da ima u odnosu na zaposlene.*
- *Banka propiše da pozajmicu po tekućem računu mogu da ostvare samo osobe do 65 godina starosti.*

– izgled

- *Objavljivanje oglasa za posao u kojima se traže osobe prijatne spoljašnjosti.*

-
- *Nezapošljavanje osobe koja ima pirsinge na licu ili tetovaže, uz obrazloženje da se to neće dopasti klijentima sa kojima treba da dolazi u kontakt.*
 - *Odbijanje pružanja socijalne pomoći zbog izgleda, uz komentar „kad imaš para da se tetoviraš, ne treba ti socijalna pomoć“.*

– članstvo u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama

- *Poslodavac odbija da unapredi zaposlenog, iako je ostvario najbolje rezultate i ispunjava sve uslove za unapređenje, zbog istaknutog angažmana u sindikatu.*
- *Osoba nije primljena u radni odnos, iako je na testu pokazala najbolje rezultate, zbog toga što je aktivista političke partije sa čijim se programom direktor ne slaže.*
- *Direktor otpusti zaposlenog jer je organizovao osnivanje sindikalne organizacije u preduzeću.*

2.4.3. Stvarno i pretpostavljeno lično svojstvo kao osnov diskriminacije

Osnov diskriminacije može biti neko *stvarno lično svojstvo* ili *pretpostavljeno lično svojstvo*. *Stvarno lično svojstvo* jeste ono lično svojstvo koje zaista postoji, koje je deo identiteta određene osobe (npr. osoba pripada jednom narodu, određenog je pola, određenog starosnog doba i sl.). *Pretpostavljeno lično svojstvo* jeste ono lično svojstvo koje osoba nema, ali diskriminator smatra (veruje) da osoba ima to lično svojstvo.

Često se npr. dešava da osoba koja ima prijatelje i prijateljice homoseksualne orijentacije bude i sama diskriminisana, jer diskriminator pretpostavlja da je i ta osoba homoseksualne orijentacije. Ako se prezime neke osobe ne završava na „ić“, neko može da pretpostavi da ona nije srpske nacionalnosti, pa da je zbog toga diskriminiše. Diskriminacija se, dakle, može zasnivati na nekom ličnom svojstvu koje osoba zaista ima, ali i kada diskriminator samo smatra (veruje) da ga ima.

Zakon zabranjuje diskriminaciju na osnovu ličnog svojstva, bez obzira da li ono zaista postoji ili diskriminator samo pretpostavlja da postoji.

2.4.4. Čije lično svojstvo može biti osnov diskriminacije

Lično svojstvo na osnovu kojeg je neka osoba diskriminisana najčešće se tiče same te osobe. Ponekad je, međutim, osoba diskriminisana na osnovu ličnog svojstva člana njene porodice ili lica sa kojim se nalazi u bliskom odnosu. S obzirom na to, razlikujemo dva vida diskriminacije:

- *diskriminacija na osnovu ličnog svojstva samog diskriminisanog lica*, tj. diskriminacija koja se prema nekom licu vrši zbog njegovog stvarnog ili pretpostavljenog ličnog svojstva (*npr. poslodavac odbija da zaposli trudnicu*)
- *diskriminacija na osnovu ličnog svojstva člana porodice diskriminisanog lica ili nekog njemu bliskog lica* – diskriminacija koja se prema nekom licu vrši zato što član njegove porodice, ili neko lice sa kojim je u bliskoj vezi, ima neko lično svojstvo, ili diskriminator samo pretpostavlja da ima to svojstvo (*npr. devojci srpske nacionalnosti upućuju se uvrede i pretnje jer je u emotivnoj vezi sa mladićem romske nacionalnosti; poslodavac daje otkaz ženi jer je njen suprug oboleo od SIDE*).

2.5. KO MOŽE DA BUDE DISKRIMINATOR

Odgovor na ovo pitanje vrlo je jednostavan – diskriminator može da bude *svako*. U tom pogledu zakon nije postavio nikakva ograničenja. Propisano je da je diskriminacija zabranjena, da je svako dužan da poštuje načelo ravnopravnosti ljudi i da niko ne sme da vrši diskriminaciju. Zabrana diskriminacije se, dakle, odnosi na sve državne organe, organe lokalne samouprave i sve druge organe javne vlasti (Narodna skupština, Vlada Republike Srbije, predsednik države, ministarstva, sudovi, agencije, skupštine opština, domovi zdravlja, lekari, centri za socijalni rad i dr.), na svakog pojedinca (naši poznanici, kolege, šalterski službenici, prodavci, arhitekte, lekari, nastavnici, profesori i dr.), na svako pravno lice (preduzeća, udruženja građana, banke, sportske organizacije).

2.6. KO MOŽE DA BUDE ŽRTVA DISKRIMINACIJE

I na ovo pitanje odgovor je – *svako*. Žrtva diskriminacije može da bude svaki pojedinac, grupa ljudi ili pravno lice.

Diskriminacija se može izvršiti prema *pojedinцу* (*npr. poslodavac odbije da zaposli neku osobu jer pripada Jehovinim svedocima*).

Treba imati u vidu da zaštitu od diskriminacije uživa ne samo domaći državljanin, već i stranac koji boravi na teritoriji naše države.

Diskriminaciji može biti izložena *grupa lica* koja povezuje isto lično svojstvo (npr. *kada neko javno kaže da je ženama mesto u kući, on time diskriminiše sve žene; ili kada dom zdravlja ne obezbedi pristup osobama koje koriste invalidska kolica, on time diskriminiše sve osobe osobe koje koriste kolica, a kojima su potrebne usluge tog doma zdravlja*).

Žrtva diskriminacije može biti i *pravno lice*, na osnovu nekih svojstava koja se tiču statusa samog pravnog lica (npr. mesto registrovanja, sedište), ličnih svojstava osnivača, akcionara, odnosno članova pravnog lica (nacionalna pripadnost, državljanstvo i druga svojstva), samih ciljeva koje pravno lice nastoji da ostvari (npr. nevladina organizacija koja se bavi promocijom prava LGBT populacije) i sl.

Evo nekoliko primera:

- *U postupku javne nabavke firma je isključena zato što je njen vlasnik Albanac;*
- *Opštim aktima sportskog saveza propisano je da se prilikom prelaska igračica u klub višeg ranga ženskim fudbalskim klubovima isplaćuje manja naknada za ulaganje u razvoj igračica u odnosu na naknadu koja se isplaćuje muškim fudbalskim klubovima;*
- *Na konkursu za finansiranje projekata odbijen je projekat nevladine organizacije koja se bavi pravima osoba homoseksualne orijentacije, iako je najbolje ocenjen;*
- *U novinama je objavljen poziv na bojkotovanje kupovine proizvoda u prodajnim objektima strane trgovinske firme.*

2.7. U KOJIM ODNOSIMA MOŽE DA DOĐE DO DISKRIMINACIJE

Diskriminacija može biti izvršena u svim oblastima društvenog života, kako u javnoj, tako i u privatnoj sferi. Lice i grupa lica mogu biti diskriminirani u oblasti obrazovanja, zapošljavanja, u oblasti radnih odnosa, u pružanju zdravstvene i socijalne zaštite, u saobraćaju, na oblasti trgovine, privrede i sl. Ljudi, dakle, mogu biti diskriminirani u ostvarivanju svojih prava i interesa, na šalteru, kada kupuju autobusku kartu ili se obraćaju službeniku u opštini, u školi, na fakultetu, u bolnici, na ulici, u sportskoj hali, sudnici, kada odu u banku da podignu kredit, kada se jave na oglas za posao i sl.

2.8. OBLICI DISKRIMINACIJE

Zakonom o zabrani diskriminacije (čl. 5), kao posebni oblici diskriminacije, definisani su: neposredna i posredna diskriminacija, povreda načela jednakih prava i obaveza, pozivanje na odgovornost, udruživanje radi vršenja diskriminacije, govor mržnje i uznemiravanje i ponižavajuće postupanje.

2.8.1. Neposredna (direktna) diskriminacija

Neposredna (direktna) diskriminacija zasniva se na ideji o jednakosti ljudi. U skladu sa ovim idejom, prema ljudima koji se nalaze u istoj ili sličnoj situaciji mora se jednako postupati, bez obzira na to kog su pola, rase, nacionalnosti, vere, koja su im politička uverenja, da li imaju invaliditet ili neko drugo lično svojstvo.

Zakonom o zabrani diskriminacije (čl. 6) propisano je da neposredna diskriminacija postoji *ako se lice ili grupa lica, zbog njegovog odnosno njihovog ličnog svojstva u istoj ili sličnoj situaciji bilo kojim aktom, radnjom ili propuštanjem, stavljaju ili su stavljeni u nepovoljniji položaj, ili bi mogli biti stavljeni u nepovoljniji položaj*. Iz ove definicije proizlazi da do neposredne diskriminacije dolazi kada se prema licu, zbog nekog njegovog ličnog svojstva, nepovoljnije postupa u odnosu na drugo lice koje nema to lično svojstvo, a oba se lica nalaze u istoj ili sličnoj situaciji. Za ovaj oblik diskriminacije karakteristično je da je zasnovan neposredno (direktno) na ličnom svojstvu. Drugim rečima, upravo je lično svojstvo lica razlog (uzrok) zbog koga se prema njemu nejednako postupa.

Direktnoj diskriminaciji mogu biti izloženi ne samo pojedinci, već i grupe ljudi (npr. osobe sa invaliditetom, pripadnici neke verske zajednice, žene, osobe starije od 65 godina i dr.).

Kod direktne diskriminacije bitni su, dakle, sledeći elementi: 1) da se lice (ili grupa lica) stavlja (ili je stavljeno) u nepovoljniji položaj, 2) zbog nekog svog ličnog svojstva, 3) u odnosu na druga lica u istoj ili sličnoj situaciji, koja nemaju to lično svojstvo.

Prilikom ispitivanja da li je neposredna diskriminacija izvršena potrebno je koristiti „uporednik“, a to je lice koje se nalazi u istoj ili sličnoj situaciji kao i žrtva diskriminacije, ali se od nje razlikuje po tome što nema ono lično svojstvo koje ima žrtva diskriminacije. „Uporednik“ se,

međutim, nekada ne može pronaći, pa se koristi „hipotetički uporednik“. Nekada „uporednik“ nije ni potreban. Tako npr. ako poslodavac ne zaposli trudnu ženu, ne postoji „uporednik“ jer muškarac ne može biti u drugom stanju.

Pokazaćemo na jednom slučaju kako se utvrđuje da li je izvršena neposredna diskriminacija.

Lice albanske nacionalnosti slabo je plaćeno za rad koji obavlja. To, samo po sebi, ne predstavlja diskriminaciju, ako se ne utvrdi da je njegova plata niža od plate koju za isti ili slični rad primaju drugi zaposleni kod istog poslodavca. Da bi se to utvrdilo, potrebno je da se pronađe lice koje će biti „uporednik“, a to će biti lice koje radi isti ili sličan posao i nalazi se u sličnim okolnostima u kojima se nalazi i to lice albanske nacionalnosti, ali se od njega razlikuje upravo po tome što nije albanske nacionalnosti. Ako upoređivanje pokaže da „uporednik“ dobija veću naknadu za rad, onda to znači da je lice albanske nacionalnosti, zbog ovog svog ličnog svojstva, diskriminisano u pogledu prava na zaradu.

Primeri neposredne diskriminacije:

- Stanodavac odbije da stan izda Romu.
- Poslodavac kaže zaposlenom da ga neće poslati na obuku za rad na novoj mašini jer je isuviše star da nauči nove veštine.
- Poslodavac uvede pravilo da zaposleni koji su u braku imaju 10 odsto veću platu.
- Banka propiše da pozajmicu na tekućem računu (tzv. dozvoljeni minus) mogu da dobiju klijenti banke koji su mlađi od 65 godina.
- Poslodavac javno objavi da neće zapošljavati pripadnike nacionalnih manjina.
- Poslodavac u oglasu za posao traži osobu određenog pola, iako se radi o poslu koji mogu da obavljaju i žene i muškarci (npr. traži se kasirka za rad u marketu ili sekretarica)
- Poslodavac propiše da je otpremnina za odlazak u penziju za muškarce 300 evra po godini radnog staža, a za žene 200.

Treba imati u vidu da je zabrana neposredne diskriminacije apsolutna, u smislu da se ne može bilo čime opravdati.

2.8.2. Posredna (indirektna) diskriminacija

Posredna (indirektna) diskriminacija zasniva se na ideji da prema licima koji se nalaze u različitoj poziciji treba postupati različito u onoj meri u kojoj je to nužno da bi im se omogućio jednak pristup društvenim dobrima i jednake mogućnosti za uživanje prava i sloboda. U skladu sa ovom idejom, prilikom propisivanja određenog pravila, postavljanja kriterijuma, uslova, zahteva i sl. koji važi za sve, treba uzeti u obzir poziciju koju određene grupe lica imaju zbog nekih svojih ličnih svojstava. Ako se to prenebregne, onda je to pravilo, kriterijum, uslov, zahtev i sl. diskriminatorno, jer u odnosu na neke grupe proizvodi izrazito nepovoljnije dejstvo.

Dok se kod neposredne diskriminacije radi o različitom postupanju prema licima u sličnoj situaciji, kod posredne diskriminacije radi se o istom postupanju prema osobama koje se nalaze u različitoj situaciji. Drugim rečima, kod neposredne diskriminacije radi se o različitom (nepovoljnijem) postupanju, a kod posredne diskriminacije ne razlikuje se postupanje, već se razlikuju posledice, koje su nesrazmerno nepovoljne u odnosu na određenu grupu lica, odnosno pojedince koji pripadaju toj grupi lica.

Za razliku od neposredne diskriminacije, gde je već na prvi pogled vidljivo da je razlikovanje, odnosno dovodenje u nepovoljniji položaj zasnovano neposredno na ličnom svojstvu, kod posredne diskriminacije to nije toliko očigledno. Naprotiv, čini se prividno da je postupanje zasnovano na načelima jednakosti i nediskriminacije, a tek kada se sagledaju posledice, vidi se da jednako postupanje stavlja lice ili grupu lica, zbog nekog njihovog ličnog svojstva u nepovoljniji položaj u odnosu na drugo lice ili grupu lica.

Zakonom o zabrani diskriminacije (čl. 7) propisano je da posredna diskriminacija postoji *ako se lice ili grupa lica, zbog njegovog odnosno njihovog ličnog svojstva stavlja u nepovoljniji položaj aktom, radnjom ili propuštanjem koje je prividno zasnovano na načelu jednakosti i zabrane diskriminacije, osim ako je to opravdano zakonitim ciljem, a sredstva za postizanje tog cilja su primerena i nužna*. Iz ove zakonske definicije proizlazi da se kod posredne (indirektna) diskriminacije prema ljudima koji se nalaze u istoj ili sličnoj situaciji primenjuje neko naizgled neutralno pravilo (zahtev, kriterijum, uslov, praksa), ali se time to lice ili grupa lica, zbog nekog njihovog ličnog svojstva, stavlja u nepovoljniji položaj, u poređenju sa drugima koji to svojstvo nemaju.

Kod posredne diskriminacije razlikuju se, dakle, sledeći elementi: 1) neutralno pravilo (zahtev, uslov, kriterijum ili praksa) 2) stavlja (ili je stavilo) u nepovoljniji položaj lice ili grupu lica 3) zbog nekog njihovog ličnog svojstva 4) u odnosu na druga lica koja se nalaze u istoj ili sličnoj situaciji, a koja nemaju to lično svojstvo.

Za utvrđivanje posredne diskriminacije potrebno je da postoji neko neutralno pravilo, odnosno da je postavljen neki kriterijum, uslov, zahtev i sl. koji važi za sve, ili da je faktičko postupanje (praksa) neutralno, tj. da se primenjuje u odnosu na sve. Zatim, potrebno je da to neutralno pravilo (zahtev, uslov, kriterijum, praksa) stavlja lice ili grupu lica, zbog nekog njihovog ličnog svojstva, u nepovoljan položaj u odnosu na druga lica koja nemaju to lično svojstvo, a nalaze se u istoj ili sličnoj situaciji.

Da bi se utvrdilo da je nepovoljniji položaj povezan sa nekim ličnim svojstvom, ispituje se da li neko prividno neutralno pravilo nesrazmerno nepovoljno pogađa grupu lica sa tim ličnim svojstvom u odnosu na druge. U nekim slučajevima ispituje se da li prividno neutralno pravilo vređa neki lični interes lica koje pripada određenoj grupi, a koje je od važnosti za njegov identitet.

Primeri posredne diskriminacije:

- *Oglas za posao kojim se, kao uslov, postavlja položen vozački ispit (vozačka dozvola), iako za obavljanje tog posla nije neophodna vozačka dozvola – npr. traži se administrativni radnik ili prodavac u marketu i sl.; ovim uslovom unapred su isključeni svi oni koji nemaju vozačku dozvolu, bez obzira na to da li ispunjavaju druge uslove konkursa – većina osoba sa invaliditetom neće moći da konkuriše, jer još uvek mali broj osoba sa invaliditetom u Srbiji ima vozačku dozvolu zbog neprilagođenih uslova za polaganje vozačkog ispita i visokih troškova adaptiranja vozila.*
- *Poslodavac zahteva da svi kandidati za posao budu testirani kako bi se utvrdila njihova fizička snaga i izdržljivost, iako se radi o poslu za čije uspešno obavljanje fizička snaga nije od odlučujućeg značaja; postavljanjem ovog zahteva mogu biti diskriminisana lica starijeg životnog doba ako je sam test prilagođen onima koji su u punoj fizičkoj kondiciji.*
- *Direktor firme uveo je ocenjivanje zaposlenih na kraju godine kao uslov za postavljenje na više radno mesto, s tim što je naložio da se ocenjuju samo zaposleni koji su u prethodnoj godini radili*

duže od šest meseci; time je diskriminisao zaposlene koji su u toku godine koristili odsustvo radi nege deteta duže od šest meseci.

Treba znati da u nekim slučajevima pravila i kriterijumi koji važe za sve nisu diskriminatorni. Takav će slučaj biti onda kada za njihovo uvođenje postoji objektivno i razumno opravdanje: kada postoji zakoniti cilj i kada su sredstva koja su upotrebljena za postizanje tog cilja primerena i nužna. Dakle, prilikom utvrđivanja postojanja posredne diskriminacije potrebno je da se ispituju dve stvari: 1) da li je u konkretnom slučaju cilj zakonit, i 2) da li su sredstva za postizanje tog cilja primerena i nužna. Ukoliko to nije slučaj, u pitanju je posredna diskriminacija.

Opravdanost cilja, kao i činjenicu da je za postizanje tog cilja upotrebljeno sredstvo koje je primereno i nužno, treba da dokaže onaj za koga se tvrdi da je izvršio posrednu diskriminaciju. (O tome više možete pročitati u delu Praktikumuma koji se odnosi na dokazivanje).

Odgovor na pitanje da li je sredstvo „primereno“ daje se na osnovu procene da li je ono zaista podobno za ostvarivanje cilja. Odgovor na pitanje da li je sredstvo „nužno“ za ostvarivanje cilja daje se na osnovu procene da li je konkretni cilj uopšte mogao, ili je u najvećoj meri mogao, da se ostvari bez upotrebe tog sredstva, odnosno, da li se radi ostvarivanja cilja moglo upotrebiti neko drugo sredstvo koje bi izazivalo manje štetne posledice u odnosu na posledice koje je izazvalo ono sredstvo koje je bilo upotrebljeno.

Pokazaćemo na jednom primeru kako se procenjuje zakonitost cilja i primerenost i nužnost sredstva koje je upotrebljeno radi ostvarivanja cilja:

Direktor firme zabranio je zaposlenima da na radnom mestu nose bilo kakav nakit. Ova odluka može predstavljati posrednu diskriminaciju onih zaposlenih koji iz verskih razloga žele da nose verske simbole (npr. krst, Davidovu zvezdu i sl.). Može, međutim, biti dopušteno postavljenje ovakve zabrane, što zavisi od cilja koji se zabranom želeo postići i od procene da li je zabrana bila nužna da bi se ostvario željeni cilj. Ako se, npr. radi o firmi za proizvodnju metala, u kojoj zaposleni rade na mašinama, zabrana nošenja nakita bila bi opravdana jer je njen cilj da osigura bezbednost zaposlenih na radu, pri čemu je sama zabrana nužna, srazmerna je riziku i zasnovana je na propisima o bezbednosti na radu. Ako se, međutim, radi

o turističkoj agenciji u kojoj zaposleni rade administrativne poslove, priroda posla i sami uslovi rada su takvi da zabrana nošenja nakita nema objektivno i razumno opravdanje.

Nekada se događa da je cilj uvođenja nekog neutralnog pravila zakonit i opravdan, ali da sredstva koja su upotrebljena da bi se taj cilj ostvario nisu primerena i nužna, pa je zbog toga pravilo diskriminatorno.

Evo primera koji to ilustruje:

Propisano je pravilo da je za upis deteta u školu potrebno da roditelji predaju određenu lična dokumenta kojima se potvrđuje identitet deteta. Cilj ovog pravila je zakonit i opravdan jer se njime obezbeđuje vođenje evidencije o deci, planiranje korišćenja kadrovskih i finansijskih resursa škole itd. Međutim, zna se da mnoga romska deca nemaju lična dokumenta i da bi primena ovog pravila dovela do toga da ostanu van obrazovnog sistema. Zbog toga je potrebno ispitati da li zakoniti i opravdani cilj (vođenje evidencije o deci) može ostvariti nekim drugim, manje restriktivnim sredstvima. Pošto takva sredstva postoje (npr. davanje usmene izjave o rođenju deteta, sa podacima o godini, mestu rođenja, roditeljima i sl.), pravilo po kome je upis dece uslovljen predajom ličnih dokumenata o detetu predstavlja posrednu diskriminaciju romske dece.

Posredna diskriminacija se često naziva i „prikrivenom“ diskriminacijom jer se obično smatra da je diskriminator imao nameru da naizgled neutralnim pravilom isključi određena lica ili grupu lica u mogućnosti da uživaju određeno pravo. Ipak, treba imati u vidu da ni kod posredne diskriminacije namera nije od značaja. U mnogim slučajevima se određeno pravilo, kriterijum, uslov i sl. uvodi da bi se zaista postigao neki zakonit cilj, ali se pri tome ne uzima u obzir različit položaj u kojem se određena kategorija lica nalazi iako ne postoji namera da ona bude diskriminisane. Nepostojanje diskriminatorne namere ne znači, međutim, da diskriminator nije odgovoran za diskriminaciju.

2.8.3. Povreda načela jednakih prava i obaveza

Povreda načela jednakih prava i obaveza jeste poseban oblik diskriminacije koji se zasniva na ideji da svim ljudima pripadaju jednaka prava i obaveze jer je zakon jednak za sve i svi su pred zakonom jednaki, bez obzira na lična svojstva.

Zakonom o zabrani diskriminacije (čl. 8) propisano je da povreda načela jednakih prava i obaveza postoji *ako se licu ili grupi lica, zbog njegovog odnosno njihovog ličnog svojstva, neopravdano uskraćuju prava i slobode ili nameću obaveze koje se u istoj ili sličnoj situaciji ne uskraćuju ili ne nameću drugom licu ili grupi lica, ako su cilj ili posledica preduzetih mera neopravdani, kao i ako ne postoji srazmera između preduzetih mera i cilja koji se ovim merama ostvaruje.*

Suština ovog oblika diskriminacije obično nije dovoljno jasna, pa građani često smatraju da svaka nejednakost predstavlja povredu načela ravnopravnosti.

Kada se utvrđuje da li povređeno načelo jednakih prava i obaveza, ispituje se:

1) da li su licu ili grupi lica uskraćena neka prava (*npr. pravo osobe koja je zaražena HIV virusom da se učlani u sportski klub*) ili su im nametnute neke obaveze (*npr. da osobe sa invaliditetom mogu da prisustvuju koncertu samo sa pratiocem*) koje se u istoj ili sličnoj situaciji drugim drugima ne uskraćuju, odnosno ne nameću.

2) da li je to uskraćivanje prava ili nametanje obaveze zasnovano na nekom njihovom ličnom svojstvu,

3) da li su opravdani cilj ili posledica preduzetih mera,

4) da li postoji srazmera između preduzetih mera i cilja koji se ovim merama ostvaruje.

Navodimo primer koji to ilustruje:

Odlukom lokalne samouprave propisano je da se posle zaključenja braka supružnicima isplati jednokratna pomoć u iznosu od 3000 evra, a kao cilj donošenja odluke navedeno je povećanje nataliteta na teritoriji lokalne samouprave. Propisani su i uslovi za dobijanje ove jednokratne pomoći, pa se između ostalog traži da je u pitanju prvi brak supružnika, da je jedan od supružnika rođen na teritoriji te lokalne samouprave, da supružnici pre zaključenja braka nemaju decu iz vanbračnih zajednica, kao i da pre zaključenja braka supružnici nisu bili u vanbračnoj zajednici. Cilj ove odluke je povećanje nataliteta, koji je objektivno opravdan, i lokalna samouprava može da propisuje mere kojima se podstiče rađanje dece. Međutim, analiza uslova pod kojima se može dobiti finansijska pomoć

pokazuje da je pravo na dobijanje ove pomoći neopravdano uskraćeno pojedinim građanima i građankama, i to: onima koji su sklopili vanbračnu zajednicu, onima koji nisu rođeni na teritoriji lokalne samouprave, onima koji imaju decu iz vanbračnih zajednica, kao i onima koji su pre zaključenja braka bili u vanbračnoj zajednici. S obzirom da je cilj odluke povećanje nataliteta, postavljeni uslovi nemaju objektivno i razumno opravdanje. Činjenice da li je neko u braku ili vanbračnoj zajednici, odnosno, da li je ranije bio u vanbračnoj zajednici, da li ima decu iz prethodnih vanbračnih zajednica ili gde je rođen – nisu relevantne u odnosu na cilj koji se želeo ostvariti, a to je povećanje nataliteta.

2.8.4. Pozivanje na odgovornost

U praksi se često dešava da ljudi koji izraze nameru da traže zaštitu od diskriminacije ili je zaista zatraže, kao i oni koji svedoče ili izraze spremnost da svedoče u korist žrtve diskriminacije, budu izloženi raznim neprijatnostima. Često se, upravo zbog toga, prema njima gore postupa nego prema drugima. Da bi ljudi bili podstaknuti da prijavljuju i traže zaštitu od diskriminacije i svedoče o diskriminaciji, zakon je kao poseban oblik diskriminacije propisao tzv. pozivanje na odgovornost i izričito ga zabranio.

Za ovaj oblik diskriminacije često se koristi izraz *viktimizacija*. Ovaj izraz potiče od reči „*victim*“ – žrtva, i koristi se da bi se njime opisalo sve ono što se prema nekome čini u znak odmazde zbog njegovog reagovanja na diskriminaciju.

Prema Zakonu o zabrani diskriminacije (čl. 9), diskriminacija postoji *ako se prema licu ili grupi lica neopravdano postupa lošije nego što se postupa ili bi se postupalo prema drugima, isključivo ili uglavnom zbog toga što su tražili, odnosno nameravaju da traže zaštitu od diskriminacije, ili zbog toga što su ponudili ili nameravaju da ponude dokaze o diskriminatorskom postupanju.*

Smisao ove odredbe jeste da se spreči da osobe koje su ukazale na diskriminaciju, odnosno zatražile zaštitu od diskriminacije, ili su svedočile, odnosno nameravaju da svedoče u korist žrtve diskriminacije, trpe negativne posledice. Zabranom viktimizacije štiti se žrtva diskriminacije, ali i treća lica koja su žrtvi diskriminacije pomogla ili su spremna da joj pomognu da ostvari pravnu zaštitu od diskriminacije.

Primeri:

- *Mladić koji živi sa HIV/AIDS pokrenuo je postupak za zaštitu od diskriminacije, jer je na poslu izložen konstantnom šikaniranju. Drugi zaposleni izbegavaju kontakt sa njim, često mu upućuju negativne komentare, a neretko i uvrede. I rukovodstvo se prema njemu ophodi na sličan način. Nakon pokretanja postupka za zaštitu od diskriminacije, direktor ga premešta u drugu kancelariju, u kojoj sedi sam.*
- *Licu koje je svedočilo u sudskom postupku koji je protiv diskriminatora vođen zbog govora mržnje prema LGBT populaciji, diskriminator i njegovi istomišljenici upućuju pretnje i uvrede.*

2.8.5. Udruživanje radi vršenja diskriminacije

Udruživanje radi vršenja diskriminacije predstavlja poseban oblik diskriminacije. Iako je sloboda udruživanja jedno važno ljudsko pravo, ta sloboda podleže ograničenjima kako bi se sprečila zloupotreba ovog prava i onemogućilo udruživanje radi ostvarivanja nezakonitih ciljeva.

Zakon o zabrani diskriminacije (čl. 10) zabranjuje udruživanje radi vršenja diskriminacije, odnosno delovanje organizacija ili grupa koje je usmereno na kršenje ustavom, pravilima međunarodnog prava i zakonom zajamčenih sloboda i prava, ili na izazivanje nacionalne, rasne, verske i druge mržnje, razdora ili netrepeljivosti.

Udruživanje radi vršenja diskriminacije javljalo se u mnogim istorijskim razdobljima i u različitim društvima. Veoma je poznata organizacija Kju Kluks Klan (KKK) koja je delovala u Sjedinjenim Američkim Državama od druge polovine XIX veka i koja je odgovorna za smrt nekoliko hiljada ljudi. Članovi ovog udruženja su smatrali da je bela rasa nadmoćnija, inteligentnija i da treba da vlada nad svim ostalim rasama, protivili su se dolasku imigranata u SAD, a sredinom XX veka su na listu stvari kojima se protive dodali i komunizam.

Primer za ovaj oblik diskriminacije u Srbiji su grupe ljudi koje vrše nasilje, šire i raspiruju mržnju protiv Roma i drugih nacionalnih manjina, pripadnika LGBT populacije, klerofašističke organizacije... Nije neophodno da ove grupe budu registrovane, dovoljno je da se pojedinci udruže i da svojim delovanjem izazivaju rasnu, versku ili drugu mržnja, razdor ili netrepeljivost.

Ustavni sud može zabraniti upis u registar ovakvih udruženja, odnosno zabraniti njihov rad. Tako je juna 2011. godine Ustavni sud Srbije zabranio organizaciji „Nacionalni stroj“ da deluje, promovise i širi svoje programske ciljeve i ideje, i naložio državnim i drugim organima i organizacijama da u okviru svojih nadležnosti i ovlašćenja preuzmu mere u cilju sprovođenja ove odluke.

2.8.6. Govor mržnje

Govor mržnje predstavlja *javno saopštavanje poruka mržnje ili neptreljivosti prema nekoj rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, verskoj, seksualnoj ili drugoj društvenoj grupi ili njenim pripadnicima*. Njime se podstiče, opravdava ili veliča diskriminacija na osnovu rase, etničkog porekla, pola, vere, seksualne orijentacije ili nekog drugog ličnog svojstva.

Iako je sloboda govora veoma važno ljudsko pravo koje je garantovano svima, ovo pravo može biti zakonom ograničeno ako je to neophodno da bi se zaštitila prava i ugled drugih i druge važne društvene vrednosti. Zbog štetnih i opasnih posledica koje izaziva, govor mržnje je zabranjen, a neki najteži oblici govora mržnje predstavljaju krivično delo.

Prema Zakonu o zabrani diskriminacije (čl. 11), govor mržnje je poseban oblik diskriminacije. Ovim zakonom izričito je zabranjeno *izražavanje ideja, informacija i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog ličnog svojstva u javnim glasilima i drugim publikacijama, na skupovima i mestima dostupnim javnosti, ispisivanjem i prikazivanjem poruka ili simbola, i na drugi način*.

Govor mržnje, kao oblik diskriminacije, može da se ispolji na različite načine: ispisivanjem grafita i poruka na fasadama zgrada (*npr. poruka „Cigani, marš iz Srbije“, „Ubij Šiptara“*) ili objavljivanje poruka u sredstvima informisanja čija je sadržina takva da se njima podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog pripadanja ili nepripadanja nekoj rasi, veri, naciji, etničkoj grupi, polu, ili zbog njihove seksualne opredeljenosti. Inače, Zakon o javnom informisanju izričito zabranjuje objavljivanje takvih ideja, informacija i mišljenja.

Važno je znati da nije svako izražavanje ideja, stavova i mišljenja govor mržnje, čak i kad su te ideje, stavovi i mišljenja za većinu ljudi neprihvatljivi. Dok god se tim stavovima ne podstiče diskriminacija,

netrpeljivost i nasilje prema pojedincima i grupama zbog njihovog ličnog svojstva, oni se mogu slobodno iznositi.

Govor mržnje je opasna društvena pojava jer može da izazove nesagledive posledice za grupu protiv koje je usmeren, ukoliko se ne reaguje pravovremeno i ukoliko se ljudi ne kažnjavaju za govor mržnje. Primer iz skorije istorije je građanski rat i genocid u Ruandi, u toku kojeg je ubijeno između 500 000 i 800 000 ljudi, uglavnom pripadnika naroda Tutsi. Medijska propaganda je imala veoma veliki uticaj na događaje u Ruandi, a govor mržnje je bio široko rasprostranjen, podržan i prihvaćen. Razmere govora mržnje najbolje ilustruje činjenica da su izrazi „Tutsi“ i „bubašvaba“ u medijima korišćeni kao sinonimi.

Kod nas je govor mržnje posebno čest prema pripadnicima LGBT populacije. Na primer, jedno udruženje je izdalo saopštenje povodom Parade ponosa u kojem je, između ostalog, navedeno da je reč „o paradi seksualno devijantnih i da se njome otvara Pandorina kutija koja podrazumeva jednog dana promovisanje i prihvatanje raznih drugih devijantnih sklonosti kao što su pedofilija, nekrofilija i sl.“ Takođe, česti su i slučajevi u kojima javne ličnosti (političari, crkveni velikodostojnici, medicinski stručnjaci) javno izražavaju slične ideje i stavove. Govor mržnje je često uperen i protiv romske populacije.

Iako se često osobe, čije ideje i stavovi predstavljaju govor mržnje, pozivaju na slobodu govora, treba imati u vidu da sloboda govora nikada ne sme da bude izgovor za govor mržnje. Zakon je postavio jasan okvir i utvrdio granicu između slobode govora i govora mržnje.

2.8.7. Uznemiravajuće i ponižavajuće postupanje

Diskriminacija se često vrši tako što se prema licu ili grupi lica, zbog nekog njihovog ličnog svojstva, postupa na uvredljiv i ponižavajući način koji vređa njihovo dostojanstvo.

Zakonom o zabrani diskriminacije (čl. 12) zabranjeno je *uznemiravanje i ponižavajuće postupanje koje ima za cilj, ili predstavlja povredu, dostojanstva lica ili grupe lica na osnovu njihovog ličnog svojstva, a naročito ako se time stvara strah ili neprijateljsko, ponižavajuće i uvredljivo okruženje.*

Uznemiravanje i ponižavajuće postupanje može se izvršiti na različite načine – verbalno (npr. izgovaranjem uvredljivih reči), neverbalno (npr. nekim gestom) ili preduzimanjem neke radnje (npr. ispisivanjem grafita).

Da bi jedno ponašanje predstavljalo uznemiravanje i ponižavajuće postupanje, potrebno je da ispoljeno negativno ponašanje prema licu ili grupi lica bude zasnovano na nekom njihovom ličnom svojstvu, da to ponašanje ima za cilj, ili objektivno predstavlja, povredu dostojanstva tog lica, odnosno grupe lica, posebno ako se takvim ponašanjem u odnosu na njih stvara zastrašujuće, neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje.

Treba znati da kod ovog oblika diskriminacije nije potrebno da se vrši bilo kakvo upoređivanje da bi se dokazalo uznemiravanje i ponižavajuće postupanje. Razlog tome leži u činjenici da je uznemiravanje samo po sebi nepoželjno, zbog načina na koji se vrši i zbog potencijalnih posledica. Treba, takođe, imati u vidu da je prilikom utvrđivanja je li došlo do uznemiravanja odlučujuće kako je sama žrtva razumela određeno ponašanje, tj. kako je ono na nju delovalo. Međutim, čak i ako žrtva neko ponašanje nije doživela kao uznemiravanje, ono se može kvalifikovati kao uznemiravanje na osnovu objektivnih kriterijuma.

Primeri:

- *Istaknuti filmski glumac i reditelj je u izjavi na konferenciji za štampu rekao da je sav svoj dar i filmsko umeće uložio u film da bi „poručio svom narodu da postoji neko ko ga voli, respektuje i ceni; da postoji neko ko ga ne tretira kao čergu Cigana, kao bandu ubica i kao ludake sa Balkana bez budućnosti“. Dovođenje čitave romske populacije u vezu sa bandom ubica i ludacima sa Balkana, negativan kontekst čitave izjave, kao i korišćenje pogrdnog izraza „Cigani“ predstavlja povredu dostojanstva pripadnika i pripadnica romske nacionalne manjine i stvara ponižavajuće i uvredljivo okruženje.*
- *Jedno lice je od želelo da kupi štene, ali je prodavac, pošto je shvatio da je kupac homoseksualac, odbio da mu proda štene, izjavivši da homoseksualci seksualno opše sa životinjama.*

Poseban slučaj uznemiravanja predstavlja seksualno uznemiravanje, čije su najčešće žrtve žene. Seksualno uznemiravanje može se izvršiti na različite načine, npr. upućivanjem lascivnih poruka, seksističkim komentarima, pozivanjem na seksualni odnos i sl. Do seksualnog uznemiravanja često dolazi kada se žrtva nalazi u podređenom položaju prema onome ko je seksualno uznemirava (npr. odnos profesora i studentkinje ili poslodavca i zaposlene).

2.8.8. Teški oblici diskriminacije

Neki vidovi i slučajevi diskriminacije su posebno opasni, imajući u vidu ko viši diskriminaciju, gde se ona vrši i kakve posledice može izazvati. Obično se takvi slučajevi izdvajaju i kvalifikuju kao teški oblike diskriminacije.

Prema Zakonu o zabrani diskriminacije (čl. 13), u teške oblike diskriminacije spadaju:

- izazivanje i podsticanje neravnopravnosti, mržnje i netrpeljivosti po osnovu nacionalne, rasne ili verske pripadnosti, jezika, političkog opredeljenja, pola, rodnog identiteta, seksualnog opredeljenja i invaliditeta;
- propagiranje ili vršenje diskriminacije od strane organa javne vlasti i u postupcima pred organima javne vlasti;
- propagiranje diskriminacije putem javnih glasila;
- ropstvo, trgovina ljudima, aparthejd, genocid, etničko čišćenje i njihovo propagiranje;
- diskriminacija lica po osnovu dva ili više ličnih svojstava (višestruka ili ukrštena diskriminacija);
- diskriminacija koja je izvršena više puta (ponovljena diskriminacija) ili koja se čini u dužem vremenskom periodu (produžena diskriminacija) prema istom licu ili grupi lica;
- diskriminacija koja dovodi do teških posledica po diskriminisanog, druga lica ili imovinu, a naročito ako se radi o kažnjivom delu kod koga je pretežna ili isključiva pobuda za izvršenje bila mržnja, odnosno netrpeljivost prema oštećenom koja je zasnovana na njegovom ličnom svojstvu.

Višestruka diskriminacija nastaje kada je lice diskriminirano po osnovu više ličnih svojstava. Npr. žena sa invaliditetom romske nacionalnosti može biti diskriminirana po osnovu svog pola, nacionalne pripadnosti i invaliditeta. Višestruka diskriminacija je težak oblik diskriminacije jer su njene negativne posledice mnoge veće u odnosu na žrtvu.

2.8.9. Posebni slučajevi diskriminacije

Zakonskim propisima regulisani su i neki posebni slučajevi diskriminacije. Radi se o slučajevima diskriminacije koja se u praksi najčešće vrši i koja pogađa širok krug lica. Neki od ovih slučajeva odnose

se na diskriminaciju u pojedinim oblastima (npr. u oblasti rada, u pružanju usluga), a neki su vezani za lična svojstva lica koja su izložena diskriminaciji (npr. diskriminacija na osnovu pola, na osnovu seksualne orijentacije). Propisi kojima su regulisani posebni slučajevi diskriminacije olakšavaju suzbijanje diskriminacije jer bliže propisuju kakva su ponašanja zabranjena i omogućavaju da se diskriminacija lakše prepozna.

Zakonom o zabrani diskriminacije propisani su sledeći slučajevi diskriminacije:

- *Diskriminacija u postupcima pred organima javne vlasti*
- *Diskriminacija u oblasti rada*
- *Diskriminacija u pružanju javnih usluga i korišćenju objekata i površina*
- *Zabrana verske diskriminacije*
- *Diskriminacija u oblasti obrazovanja i stručnog osposobljavanja*
- *Diskriminacija na osnovu pola*
- *Diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije*
- *Diskriminacija dece*
- *Diskriminacija na osnovu starosnog doba*
- *Diskriminacija nacionalnih manjina*
- *Diskriminacija zbog političke ili sindikalne pripadnosti*
- *Diskriminacija osoba sa invaliditetom*
- *Diskriminacija s obzirom na zdravstveno stanje*

Treba imati u vidu da ovo nisu jedini posebni slučajevi diskriminacije jer su i drugim zakonima regulisani pojedini posebni slučajevi diskriminacije.

2.8.10. Uzroci diskriminacije

Ključni uzroci diskriminacije jesu razne predrasude i stereotipi koje ljudi imaju prema određenim grupama ljudi.

Predrasude su vrsta stavova o pojedinim društvenim grupama koji se ne zasnivaju na poznavanju i ozbiljnom promišljanju, već predstavljaju neutemeljeno i neargumentovano mišljenje (npr. predrasuda da je homoseksualnost bolest).

Predrasude obezvređuju određenu društvenu grupu, lako se šire i utiču na formiranje negativnog mišljenja i odnosa prema toj grupi. Predrasude najčešće potiču iz neznanja, vaspitanja, straha, konformizma, želje da se određene društvene grupe zadrže u inferioronom položaju i dr. Mnogi misle da predrasude nisu opasne, ali one mogu da dovedu do nesagledivih posledica. Setimo se samo sudbine Jevreja u Drugom svetskom ratu, kojoj je prethodio široko rasprostranjen stav da su manje vredni od drugih ljudi.

Stereotipi su pogrešna i najčešće negativna slika o određenoj društvenoj grupi, pri čemu se određene osobine ili način ponašanja pripisuju svim pripadnicima te grupe (npr. stereotip da su svi Romi prljavi).

Sa diskriminacijom su povezani mnogi pojmovi, kao što su rasizam, seksizam, homofobija, ejdžizam, ksenofobija i sl. Mnogi od ovih pojmova označeni su izrazima (terminima) koji vode poreklo iz stranih jezika, a ušli su u naš svakodnevni govor. Mnogim ljudima nije sasvim jasno šta ovi pojmovi tačno znače, pa ćemo ukratko objasniti one koji su u najčešćoj upotrebi, a koji su važni za razumevanje uzroka diskriminacije i prepoznavanje diskriminatornih stavova i ponašanja.

Rasizam je verovanje da postoje urođene i karakteristične razlike među rasama, pri čemu se smatra da je jedna rasa važnija i bolja od druge, tj. da je superiornija nad ostalim rasama. Pravljenje razlike među ljudima prema njihovoj rasi naziva se rasna diskriminacija.

Seksizam je verovanje da je jedan od polova inferioran, manje sposoban i manje vredan u odnosu na drugi (npr. predrasuda da su žene nesposobne da se bave politikom). Potiče od engleske reči sex – pol). Ovaj pojam obuhvata i mržnju prema određenom polu (*mizoginija* – mržnju prema ženama i *mizandrija* – mržnja prema muškarcima). Iz seksizma proizilazi polna diskriminacija.

Ejdžizam je nipodaštavajući stav prema osobama starijeg životnog doba. Potiče od engleske reči age – doba). Iz ejdžizma proizilazi starosna diskriminacija.

Homofobija je verovanje da su lezbejke, homoseksualci i biseksualci grešni, nemoralni, bolesni, inferiorni u odnosu na heteroseksualce. Pojam obuhvata i strah ili mržnju prema homoseksualcima.

Ksenofobija je mržnja i nepoverenje prema strancima. Ona se zasniva na etničkim i verskim predrasudama, rasizmu, nacionalizmu i šovinizmu.

Za uspešno suzbijanje diskriminacije potrebno je sistematski raditi na prevazilaženju predrasuda i stereotipa, u čemu važnu ulogu imaju obrazovne institucije, mediji, organi javne vlasti i nevladine organizacije. Pri tome se mora znati da je diskriminatorno ponašanje deo naše svakodnevnice i da su mnogi oblici diskriminacije toliko duboko ukorenjeni u svest ljudi, da ih većina smatra prihvatljivim. Zbog toga je za suzbijanje diskriminacije potrebna ne samo striktna primena zakona i preduzimanje posebnih mera prema onim društvenim grupama koje su u nejednakom položaju sa ostalim građanima, već i razvijanje tolerancije prema nacionalnim, etničkim, verskim, seksualnim i drugim manjinama i poštovanje i uvažavanje razlika koje među ljudima postoje.

2.9. POSEBNE (AFIRMATIVNE) MERE

Posebne (afirmativne) mere su razne zakonske i druge mere koje se preduzimaju kako bi određene društvene grupe koje se faktički nalaze u podređenom položaju dostigle stvarnu ravnopravnost. Naime, nekim društvenim grupama prava su vekovima sistematski uskraćivana, kakav je slučaj npr. sa ženama, Romima, osobama sa invaliditetom. Zbog toga je njihov položaj u društvu loš, tako da su u neravnopravnom položaju u pogledu mogućnosti da se zaposle, školuju, koriste razne oblike socijalne zaštite i napreduju do uticajnih položaja. Da bi se ove istorijske nepravde ispravile, potrebno je preduzeti izvesne mere kojima se otklanjaju posledice ranije diskriminacije pojedinih društvenih grupa. Tim merama se društvenim grupama daje izvesna prednost kako bi došli na istu „startnu poziciju“ koju imaju ostali građani. Na taj način se lica koja pripadaju tim grupama dovode u stanje stvarne ravnopravnosti i stvaraju uslovi da uživaju sva priznata prava, kao i svi ostali članovi društva.

Našim Ustavom i zakonima propisana je mogućnost preduzimanja posebnih mera radi postizanja stvarne ravnopravnosti, zaštite i napretka lica, odnosno grupe lica, koja se nalaze u nejednakom položaju i izričito je navedeno da se te mere ne smatraju diskriminacijom.

Poslednjih godina primenjene su mnoge posebne mere u odnosu na žene, Rome, osobe sa invaliditetom i druge društvene grupe koje se nalaze u nepovoljnom položaju.

Primeri posebnih mera:

- *Uvođenje pravila da na izbornim listama političkih stranaka za parlamentarne izbore svako treće mesto mora da bude rezervisano za pripadnike manje zastupljenog pola. Ovo je*

posebna mera za podsticanje političke participacije žena koja treba da dovede do povećanja broja narodnih poslanica. Uvedena je zbog veoma malog broja žena u Narodnoj skupštini Republike Srbije (22%), uprkos činjenici da žene u Srbiji predstavljaju 51,4% populacije. S druge strane, korišćenje izraza 'manje zastupljeni pol' omogućava da se ova odredba može primeniti i na muškarce – u slučaju da nekada u budućnosti u skupštini bude mnogo više žena.

- Uvođenje pravila po kojem svaka firma sa više od 20 zaposlenih koja radi duže od dve godine, ima obavezu da zaposli određeni broj osoba sa invaliditetom, zavisno od ukupnog broja zaposlenih; davanje subvencija poslodavcima za otvaranje novih radnih mesta za zapošljavanje osoba sa invaliditetom. Ovo su posebne mere koje su usmerene ka tome da se podstakne veće zapošljavanje osoba sa invaliditetom i stvore uslovi za njihovo ravnopravno uključivanje na tržište rada, čime se doprinosi poboljšanju njihovog ukupnog društvenog položaja.*
- Propis po kojem romski studenti mogu da ostvare pravo na stipendiju iako ne ispunjavaju sve uslove koji su propisani, čime se romskim studentima omogućava lakši pristup obrazovanju. Razlog za uvođenje ovakve mere je činjenica da romska nacionalna manjina u Srbiji ima izuzetno loš položaj, da spada u najdiskriminisanije grupe i to u svim sferama javnog i privatnog života, kao i da izuzetno mali broj Roma ima završeno više i visoko obrazovanje u odnosu na većinsku populaciju.*

3 PREGLED PRAVNIH MEHANIZAMA ZA ZAŠTITU OD DISKRIMINACIJE

Da bi se se ostvarilo načelo jednakosti, nije dovoljno da država samo proklamuje zabranu diskriminacije, već je neophodno da se uspostavi *delotvoran i efikasan sistem pravne zaštite od diskriminacije*. Kao i druge države, i naša država je ustanovila različite pravne mehanizme koji se mogu koristiti u slučajevima diskriminacije.

Svaki pravni mehanizam zaštite od diskriminacije regulisan je zakonom i svaki ima svoj poseban cilj i svrhu. Neki se koriste radi zaštite samog diskriminisanog lica, da bi se sprečilo ponavljanje diskriminacije i otklonile posledice diskriminacije, a neki se koriste da bi diskriminator bio kažnjen za ono što je učinio. U nekim slučajevima diskriminacije dovoljno je da se upotrebi samo jedan mehanizam, ali je ponekad potrebno upotrebiti više mehanizama, jer se samo tako može sprečiti dalje ispoljavanje diskriminacije.

Zakon propisuje kada se i pod kojim uslovima pojedini pravni mehanizmi mogu koristiti i kakva se pravna zaštita njima ostvaruje. Koji se pravni mehanizam u konkretnom slučaju diskriminacije može upotrebiti, zavisi od mnogih okolnosti: od toga ko je i kako izvršio diskriminaciju, koji je oblik diskriminacije, od toga da li je izvršena prema pojedincu ili prema grupi lica, koje je lično svojstvo bili osnov diskriminacije, kakve su posledice diskriminacije i sl. Zato je neophodno da se u svakom pojedinačnom slučaju diskriminacije, na osnovu svih okolnosti, utvrdi kojim putem treba krenuti, koju radnju preduzeti kako bi se ostvarila zaštita od diskriminacije.

Ne može se unapred predvideti koji se pravni mehanizmi mogu upotrebiti za zaštitu od diskriminacije jer se to procenjuje u svakom pojedinačnom slučaju. U daljem tekstu skicirali smo, u grubim crtama, pravne mehanizme koji su namenjeni suzbijanju, sprečavanju i zaštiti od diskriminacije. Razvrstali smo ih u četiri grupe:

-
- Zaštita od diskriminacije pred Poverenikom za zaštitu ravnopravnosti
 - Parnica za zaštitu od diskriminacije
 - Krivičnopravna zaštita od diskriminacije
 - Prekršajnopravna zaštita

3.1. ZAŠTITA OD DISKRIMINACIJE PRED POVERENIKOM ZA ZAŠTITU RAVNOPRAVNOSTI

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti je samostalno i nezavisno telo koje ima jedan jedni zadatak – da se bori protiv diskriminacije. Radi se o nezavisnom i specijalizovanom državnom organu koji je ustanovljen Zakonom o zabrani diskriminacije. Svojim radom Poverenik treba da doprinese sprečavanju svih oblika i vidova diskriminacije, otklanjanju posledica diskriminacije, i ostvarivanju i zaštiti ravnopravnosti u svim sferama društvenog života. U svom radu Poverenik primenjuje međunarodne propise u oblasti ljudskih prava i zaštite od diskriminacije, i ustavne i zakonske norme o zabrani diskriminacije.

U posebnoj poglavlju ovog Praktikuma detaljnije smo objasnili ulogu i nadležnosti Poverenika, način njegovog rada i postupanja. Zato na ovom mestu samo navodimo da Poverenik sprovodi postupak po pritužbama zbog diskriminacije, koju može da podnese svako ko je diskriminisan, kao i nevladine organizacije koje se bave ljudskim pravima i druga lica.

U skoro svim evropskim državama postoje nezavisna tela koja se bave suzbijanjem diskriminacije. Ona su povezana u jednu mrežu koja se zove EQUINET. Krajem 2010. godine institucija Poverenika za zaštitu ravnopravnosti Srbije postala je punopravni član ove mreže, što joj omogućava da koristi bogata iskustva onih koji se već godinama uspešno bore protiv diskriminacije.

3.2. PARNICA ZA ZAŠTITU OD DISKRIMINACIJE

Zakonom o zabrani diskriminacije propisana je sudska zaštita od diskriminacije, tako što je propisano kako se zaštita traži, ko može da traži zaštitu, kakva zaštita može da se traži i kako sud postupa kad je zatražena sudska zaštita od diskriminacije.

3.2.1. Kako se traži sudska zaštita od diskriminacije

Zaštita se traži tako što se sudu podnosi *tužba* nadležnom sudu, kojom se pokreće *parnica za zaštitu od diskriminacije*.

3.2.2. Ko može da pokrene parnicu za zaštitu od diskriminacije

Svako ko za sebe tvrdi da je diskriminisan – svako fizičko, svako pravno lice i svaka grupa lica. Pored onih koji su diskriminirani, tužbu mogu da podnesu i neki drugi:

- *organizacija koja se bavi zaštitom ljudskih prava ili zaštitom prava grupe lica* (npr. udruženje, odnosno nevladina organizacija koja se bavi zaštitom prava osoba sa invaliditetom); ako je diskriminacija izvršena samo prema određenom licu, tada organizacija koja želi da podnese tužbu za zaštitu diskriminiranog lica mora prethodno da od njega dobije pristanak za podnošenje tužbe; pristanak mora biti u pisanoj formi i diskriminirano lice ga mora svojeručno potpisati.
- *dobrovoljni ispitivač diskriminacije* (tester, kako se još naziva) – lice koje se svesno izložilo diskriminatornom postupanju, u nameri da neposredno proveri primenu pravila o zabrani diskriminacije u konkretnom slučaju.
- *Poverenik za zaštitu ravnopravnosti* – pokreće parnicu kada proceni da je slučaj diskriminacije strateški važan i da treba da ga iznese pred sud. O tome možete više saznati u delu Praktikum koji je posvećen radu Poverenika za zaštitu ravnopravnosti.

Organizacije koje se bave zaštitom ljudskih prava i Poverenik za zaštitu ravnopravnosti pokreću parnice u strateški važnim predmetima (tzv. strateške parnice). Strateške parnice su parnice koje doprinose pravilnom tumačenju i doslednoj primeni propisa o zabrani diskriminacije, utiču na podizanje svesti javnosti, ohrabruju žrtve diskriminacije da sami podižu tužbe i traže sudsku zaštitu. Presude u ovim parnicama dovode do dugotrajnih promena koje prevazilaze značaj pojedinačnog predmeta.

3.2.3. Kakva se zaštita može tražiti

Zakonom o zabrani diskriminacije (čl. 43) propisano je da se tužbom od suda može tražiti pružanje sledećih vidova pravne zaštite:

-
- *da tuženom (diskriminatoru) zabrani izvršenje radnje od koje pretila diskriminacija, dalje vršenje radnje diskriminacije, odnosno ponavljanje radnje diskriminacije – tzv. tužba za sprečavanje diskriminacije; ovaj zahtev ima za cilj da predupredi diskriminaciju, odnosno da spreči izvršenje istih ili drugih diskriminatornih radnji, čime se ostvaruje preventivna zaštita od diskriminacije. (Npr. traži se od suda da vlasniku bazena zabrani da ubuduće Romima uskraćuje pristup bazenu.)*
 - *da utvrdi da je tuženi diskriminatorski postupao – tzv. tužba za utvrđenje diskriminacije; ovim zahtevom traži se utvrđenje da određeno ponašanje tuženog (činjenje ili propuštanje) predstavlja akt diskriminacije; potreba za isticanjem ovog zahteva postoji naročito u situacijama kada diskriminator negira da je izvršio diskriminaciju i tvrdi da ima pravo da se ponaša onako kako se ponašao. (Npr. traži se od suda da utvrdi da je poslodavac izvršio diskriminaciju time što je objavio oglas za posao kojim je za rad u butiku tražio devojke do 25 godina starosti, čime je diskriminisao sve žene starije od 25 godina, kao i sve muškarce.)*
 - *da tuženom naloži izvršenje radnje radi uklanjanja posledica diskriminatorskog postupanja – tzv. tužba za uklanjanje stanja diskriminacije; ovim zahtevom traži se od suda da tuženom (diskriminatorskom) da preduzme jednu ili više radnji kojima uklanja (otklanja, odstranjuje) stanje diskriminacije koje još uvek traje; zahtev je usmeren ka tome da se ukloni izvor diskriminacije i da se situacija vrati u stanje u kojem se nalazila pre nego što je diskriminacija izvršena. Tužilac u tužbi treba da navede radnje koje tuženi treba da preduzme kako bi se uklonilo stanje (posledice) diskriminacije. Te radnje mogu biti različite, što zavisi od okolnosti svakog konkretnog slučaja. Nekada će to biti pravne radnje (npr. da tuženi stavi van snage neku diskriminatornu odluku), a nekada realne (faktičke) radnje (npr. da tuženi iz svog lokala ukloni napis koji vređa LGBT populaciju).*
 - *da tuženom naloži da naknadi materijalnu i nematerijalnu štetu koju je žrtva diskriminacije pretrpela – tzv. tužba za naknadu štete zbog diskriminacije; ovim zahtevom traži se od suda da tuženom (diskriminatoru) naloži da nadoknadi materijalnu i nematerijalnu štetu koju je pretrpeo usled diskriminacije; materijalna šteta obuhvata tzv. stvarnu štetu (npr. tužilac je morao da farba fasadu kako bi uklonio uvredljive grafite sa svoje kuće) i tzv. izmaklu dobit (npr. tužilac nije ostvario zaradu*

jer je mu je zabranjeno postavljanje kioska zbog toga što je Albanac); nematerijalna šteta se ogleda u duševnim bolovima, fizičkim bolovima ili strahu koji je diskriminisano lice pretrpelo usled akta diskriminacije; zbog ove vrste štete, tužilac može da traži izvinjenje, povlačenje diskriminatorne izjave ili određeni iznos novca.

- *da naloži objavljivanje presude donete protiv tuženog zbog diskriminacije; ovim zahtevom tužilac traži da sud naloži tuženom da o svom trošku objavi presudu koja je zbog diskriminacije protiv njega doneta; ovaj zahtev može da se istakne ako je diskriminacija izvršena u javnosti (npr. putem novina, bilborda, na stadionu i dr.).*

Treba imati u vidu da u jednoj tužbi mogu da se istaknu jedan ili više zahteva. Tako, npr. tužilac može da traži da sud samo utvrdi da je tuženi diskriminatorno postupao. Može, međutim, da istakne i više zahteva: da sud zabrani tuženom dalje vršenje diskriminacije i da mu naloži uklanjanje posledica diskriminacije, uključujući i naknadu štete koju je diskriminisano lice pretrpelo zbog diskriminacije. Sam tužilac određuje koji će sve vidove pravne zaštite tražiti.

Zakonom o zabrani diskriminacije (čl. 44) propisano je da tužilac može u tužbi, u toku postupka po tužbi, kao i posle donošenja presude sve dok ona ne bude izvršena, da traži od suda da odredi *privremenu meru* kojom će se sprečiti diskriminatorno postupanje, a u cilju otklanjanja opasnosti od nasilja ili nastanka veće nenaknadive štete. Sud može da odredi privremenu meru ako tužilac *učini verovatnim* da je njegov zahtev iz tužbe osnovan i da je mera potrebna kako bi se sprečila opasnost od nasilja zbog diskriminatornog postupanja, upotreba sile ili nastanak nenaknadive štete. Tako, npr. tužilac u tužbi može tražiti da sud naloži tuženom da do okončanja parnice obustavi emitovanje spota za koji tvrdi da sadrži diskriminatorne izjave.

Zakonom je propisano da je o predlogu za izdavanje privremene mere sud dužan da odluči bez odlaganja, a najkasnije u roku od tri dana od dana prijema predloga. Sud određuje koliko će privremena mera trajati, a može je, na zahtev tužioca, i produžiti.

Zakonski propisi omogućavaju da tužilac u tužbi traži od suda da tuženom *zapreti* da će diskriminisanim morati da plati određeni iznos novca ako ne bude ispunio ono što mu je sud naložio. Tužilac tada traži izdavanje sudskih penala. Opravdano je da se takav zahtev

istakne ako se na osnovu ponašanja diskriminatora može zaključiti da neće postupiti po nalogu suda (npr. da neće poštovati sudsku zabranu ponavljanja diskriminatorne radnje). Izdavanjem sudskih penala vrši se dodatni pritisak na diskriminatora da se povinuje sudskom nalogu – da se uzdrži od vršenja diskriminatorne radnje, odnosno da ukloni stanje diskriminacije.

3.2.4. Ko šta dokazuje

Da bi se uspelo u parnici, treba da se utvrde činjenice, a kada su one među strankama sporne, moraju se dokazati. Postoje standardna pravila o tzv. teretu dokazivanja, koja propisuju da je stranka koje se poziva na neku činjenicu koja je za nju povoljna, dužna da tu činjenicu dokaže sa stepenom izvesnosti. Ako u tome ne uspe, sud će uzeti da ta činjenica ne postoji, pa na osnovu toga stranka može da izgubi parnicu.

U postupku za zaštitu od diskriminacije važe, međutim, druga pravila o tzv. teretu dokazivanja. Naime, pošto je izuzetno teško da se sa potpunom izvesnošću dokaže da je nejednako postupanje prema licu ili grupi lica zasnovano na njihovom ličnom svojstvu, uvedena su posebna pravila koja olakšavaju položaj tužioca. Najkraće rečeno, ova pravila se sastoje u sledećem: tužilac treba samo da učini *verovatnim* da je do diskriminacije došlo – da je tuženi stavio tužioca u nepovoljniji položaj zbog njegovog ličnog svojstva; ako u tome uspe, onda postoji pretpostavka da je prekršeno načelo jednakosti; tada je tuženi diskriminator dužan da dokaže da tom radnjom ipak nije prekršeno ovo načelo, a ako u tome ne uspe, sud će uzeti da je načelo jednakosti prekršeno, tj. da je izvršena diskriminacija.

Primer

Zaposlena žena tvrdi da joj poslodavac isplaćuje zaradu koja je manja u odnosu na zaradu koju isplaćuje zaposlenom muškarcu iako rade iste poslove; ako ona dokaže da je njena zarada manja, postoji pretpostavka da je izvršena diskriminacija na osnovu pola. Tu pretpostavku poslodavac može da obori tako što će npr. dokazati da se poslovi koje oni obavljaju nisu isti, ili da je npr. muškarcu isplaćivao više novca, ali da ta razlika proističe iz činjenice da je muškarcu pored zarade isplaćivao i naknadu za smeštaj u hotelu jer živi odvojeno od porodice koja je u drugom gradu.

Važno je i ovo zakonsko pravilo: ako je sud utvrdio da je izvršena radnja neposredne diskriminacije ili je to među strankama nesporno, tuženi se ne može osloboditi od odgovornosti dokazivanjem da nije kriv.

Konačno, treba imati u vidu da se ne dokazuju motivi i razlozi zbog kojih je neko izvršio diskriminaciju. Neki diskriminatori vrše diskriminaciju zbog svojih rasističkih stavova prema Romima, predrasuda koje imaju u odnosu na žene, mržnje prema LGBT populaciji i sl. S aspekta zakona to je nevažno, jer zakon ne može da zabrani stavove ljudi, već jedino radnje kojima se takvi stavovi ispoljavaju.

3.2.5. Šta je i šta radi dobrovoljni ispitivač diskriminacije

Dobrovoljni ispitivač diskriminacije (tester) jeste lice koje se svesno izložilo diskriminatorskom postupanju, sa ciljem da neposredno proveri da li onaj za koga postoje saznanja da se diskriminatorno ponaša, to zaista i čini. Dobrovoljno ispitivanje diskriminacije, koje se još naziva i *situaciono testiranje*, predstavlja posebnu tehniku koja se koristi kako bi se dokazalo nejednako tretiranje zasnovano na nekom ličnom svojstvu. Često je to jedini način dokazivanja diskriminacije, naročito u slučajevima posredne diskriminacije.

Kako se tehnika dobrovoljnog ispitivanja diskriminacije sprovodi pokazaćemo na jednom primeru.

Privatno obezbeđenje na ulazu u jednu diskoteku nije dozvolilo da dva lica uđu u klub, uz objašnjenje da su obavezne rezervacije. Postojali su razlozi da se veruje da su ova lica vraćena zbog toga što su Romi, jer je nekim Romima i ranije uskraćivan ulazak u tu diskoteku. O tome su obavestili predsednicu jedne nevladine organizacije za zaštitu ljudskih prava, koja im je predložila sprovođenje ispitivanja diskriminacije (*situaciono testiranje*). O nameravanom testiranju obavestili su i Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, jer zakon tako propisuje.

Formirane su dve grupe sa po dve osobe, koje su određene večeri krenule u diskoteku. U jednoj grupi su oba lica bili Romi, a u drugoj grupi niko nije bio Rom. Svi su bili pristojno obučeni i pristojno su se ponašali. Jedina razlika među njima bila je boja kože. U klub su najpre pokušali da uđu Romi. Dva redara iz privatnog obezbeđenja pitala su ih da li imaju rezervacije, i kada su Romi odgovorili da nemaju, redari su im rekli da ne mogu da uđu. Oni su se mirno udaljili. Zatim je druga grupa pokušala da uđe u diskoteku. Redari su im dozvolili da uđu, ne pitajući ih da li imaju rezervaciju.

Povodom ove diskriminacije nevladina organizacija je podnela tužbu sudu i kao dokaz navela je saslušanje lica koja su učestvovala u dobrovoljnom ispitivanju diskriminacije. U sudskom postupku saslušani su svi dobrovoljni ispitivači diskriminacije, čije su izjave bile ključni dokaz o izvršenoj diskriminaciji.

3.3. KRIVIČNOPRAVNA ZAŠTITA OD DISKRIMINACIJE

Neki slučajevi diskriminacije veoma su opasni i štetni po društvo, pa je zato propisano da oni predstavljaju krivična dela, za čije se izvršenje počinioi kažnjavaju kaznom zatvora i/ili novčanom kaznom.

U našem pravu krivičnopravna zaštita od diskriminacije uređena je Krivičnim zakonikom, kojim su propisana tri krivična dela u vezi sa zabranom diskriminacije: povreda ravnopravnosti (član 128), povreda prava upotrebe jezika i pisma (član 129) i rasna i druga diskriminacija (član 387). Propisan je i čitav niz krivičnih dela protiv ljudskih prava i sloboda, kao što su: povreda slobode izražavanja nacionalne ili etničke pripadnosti (član 130), povreda slobode ispovedanja vere i vršenja verskih obreda (član 131), povreda slobode govora i javnog istupanja (član 148), sprečavanje političkog, sindikalnog i drugog udruživanja i delovanja (član 152) i dr. Godine 2009. izmenjen je član 387. koji zabranjuje rasnu i drugu diskriminaciju dodavanjem dva nova stava kojima su propisana krivična dela promocije i pozivanja na mržnju, nasilje i diskriminaciju, i javne pretnje za izvršenje krivičnih dela prema licu ili grupi lica na osnovu nekog njihovog ličnog svojstva. Sva ova krivična dela gone se po službenoj dužnosti.

Navodimo, primera radi, definiciju dva krivična dela propisana Krivičnim zakonikom:

Povreda ravnopravnosti (član 128)

(1) Ko zbog nacionalne ili etničke pripadnosti, rase ili veroispovesti ili zbog odsustva te pripadnosti ili zbog razlika u pogledu političkog ili drugog ubeđenja, pola, jezika, obrazovanja, društvenog položaja, socijalnog porekla, imovnog stanja ili nekog drugog ličnog svojstva, drugome uskrati ili ograniči prava čoveka i građanina utvrđena Ustavom, zakonima ili drugim propisima ili opštim aktima ili potvrđenim međunarodnim ugovorima ili mu na osnovu ove razlike daje povlastice ili pogodnosti, kazniće se zatvorom do tri godine.

(2) Ako delo iz stava 1. ovog člana učini službeno lice u vršenju službe, kazniće se zatvorom od tri meseca do pet godina.

Rasna i druga diskriminacija (čl. 387)

(1) Ko na osnovu razlike u rasi, boji kože, verskoj pripadnosti, nacionalnosti, etničkom poreklu ili nekom drugom ličnom svojstvu krši osnovna ljudska prava i slobode zajamčena opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i ratifikovanim međunarodnim ugovorima od strane Srbije, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.

(2) Kaznom iz stava 1. ovog člana kazniće se ko vrši proganjanje organizacija ili pojedinaca zbog njihovog zalaganja za ravnopravnost ljudi.

(3) Ko širi ideje o superiornosti jedne rase nad drugom ili propagira rasnu mržnju ili podstiče na rasnu diskriminaciju, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine.

(4) Ko širi ili na drugi način učini javno dostupnim tekstove, slike ili svako drugo predstavljanje ideja ili teorija koje zagovaraju ili podstrekavaju mržnju, diskriminaciju ili nasilje, protiv bilo kojeg lica ili grupe lica, zasnovanih na rasi, boji kože, verskoj pripadnosti, nacionalnosti, etničkom poreklu ili nekom drugom ličnom svojstvu, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine.

(5) Ko javno preti da će, protiv lica ili grupe lica zbog pripadnosti određenoj rasi, boji kože, veri, nacionalnosti, etničkom poreklu ili zbog nekog drugog ličnog svojstva, izvršiti krivično delo za koje je zaprećena kazna zatvora veća od četiri godine zatvora, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine.

Organi javne vlasti dužni su da prijave krivična dela koja se gone po službenoj dužnosti, ako za njih saznaju na bilo koji način. Ovu dužnost imaju i sva fizička i pravna lica, koja vrše neka javna ovlašćenja ili se profesionalno bave zaštitom i obezbeđenjem ljudi i imovine, lečenjem i zdravstvenom zaštitom ljudi, čuvanjem, vaspitanjem ili obrazovanjem dece, ako su za krivično delo saznala u vezi sa svojom delatnošću. Krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti može i treba da prijavi svako ko za njega sazna, a ako je delo izvršeno prema maloletnom licu, svako je dužan da ovo delo prijavi.

Krivična dela se prijavljuju policiji ili javnom tužiocu podnošenjem krivične prijave u pisanom obliku ili usmeno.

U otkrivanju i procesuiranju krivičnih dela učestvuju, u skladu sa svojim nadležnostima, policija, javni tužilac i sud.

3.4. PREKRŠAJNOPRAVNA ZAŠTITA OD DISKRIMINACIJE

Zakonskim propisima su mnogi slučajevi diskriminacije, kao i nesprovođenje zakonom utvrđenih posebnih (afirmativnih) mera, propisani kao prekršaji i utvrđene su prekršajne kazne. Navodimo, primera radi, nekoliko prekršaja utvrđenih Zakonom o zabrani diskriminacije:

- *Službeno lice, odnosno odgovorno lice u organu javne vlasti koje postupi diskriminatorски kazniće se za prekršaj novčanom kaznom od 10.000 do 50.000 dinara (čl. 50).*
- *Pravno lice, odnosno preduzetnik koji na osnovu ličnog svojstva licu koje obavlja privremene i povremene poslove, licu na dopunskom radu, studentu i učeniku na praksi, licu na stručnom osposobljavanju i usavršavanju bez zasnivanja radnog odnosa, odnosno volonteru, narušava jednake mogućnosti za zasnivanje radnog odnosa ili uživanje pod jednakim uslovima svih prava u oblasti rada, kazniće se za prekršaj novčanom kaznom od 10.000 do 100.000 dinara (član 51 stav 1); odgovorno lice u pravnom licu, odnosno u organu javne vlasti, kao i fizičko lice kazniće se novčanom kaznom od 5.000 do 50.000 dinara (član 51 stav 2).*
- *Pravno lice, odnosno preduzetnik koji u okviru svoje delatnosti, na osnovu ličnog svojstva lica ili grupe lica, odbije pružanje usluge, za pružanje usluge traži ispunjenje uslova koji se ne traže od ostalih lica ili grupa lica, odnosno ako u pružanju usluge neopravdano da prvenstvo drugom licu ili grupi lica, kazniće se novčanom kaznom od 10.000 do 100.000 dinara (član 52 stav 1); odgovorno lice u pravnom licu, odnosno u organu javne vlasti, kao i fizičko lice kazniće se novčanom kaznom od 5.000 do 50.000 dinara (član 52 stav 3).*
- *Ako pravno lice, odnosno preduzetnik, vlasnik, odnosno korisnik objekta u javnoj upotrebi ili javne površine, licu ili grupi lica na osnovu njihovog ličnog svojstva onemogućí pristup*

tim objektima, odnosno površinama, kazniće se za prekršaj novčanom kaznom od 10.000 do 100.000 dinara, odnosno odgovorno lice u pravnom licu, odnosno u organu javne vlasti, kao i fizičko lice kazniće se za prekršaj novčanom kaznom od 5.000 do 50.000 dinara (član 52 stav 2 i 4).

- Ako postupi protivno načelu slobodnog ispoljavanja vere ili uverenja, odnosno ako licu ili grupi lica uskrati pravo na sticanje, održavanje, izražavanje i promenu vere ili uverenja, kao i pravo da privatno ili javno iznesu, odnosno postupe shodno svojim uverenjima kazniće se: novčanom kaznom od 5.000 do 50.000 dinara odgovorno lice u organu javne vlasti; novčanom kaznom od 10.000 do 100.000 dinara pravno lice odnosno preduzetnik; novčanom kaznom od 5.000 do 50.000 dinara odgovorno lice u pravnom licu i fizičko lice (član 53 stav 1, 2 i 3).*
- Pravno lice ili preduzetnik koji zanemaruje ili uznemirava lice na osnovu starosnog doba u pružanju zdravstvenih ili drugih javnih usluga kazniće se za prekršaj novčanom kaznom od 10.000 do 100.000 dinara (član 58 stav 1); odgovorno lice u pravnom licu, odnosno u organu javne vlasti, kao i fizičko lice kazniće se novčanom kaznom od 5.000 do 50.000 dinara (član 58 stav 2).*

I mnogi drugim zakonima propisane su prekršajne kazne za akte diskriminacije i nesprovođenje posebnih mera.

Prekršajni postupak pokreće i sprovodi prekršajni sud, na osnovu zahteva za pokretanje prekršajnog postupka. Ovaj zahtev podnose ovlašćeni organi ili oštećeno lice. Prekršajnu prijavu može da podnese i Poverenik za zaštitu ravnopravnosti.

NAPOMENE:

- Potrebno je imati u vidu da zaštita od diskriminacije, pre svega, podrazumeva da su ljudi u stanju da je prepoznaju i, što je posebno važno, da imaju svest o tome da je diskriminacija zakonom zabranjena i da se ne sme tolerisati.*
- Treba imati na umu da je svaka pojedinačna borba protiv diskriminacije doprinos civilizacijskoj borbi za pravedniji, bolji i humaniji svet, a svaki uspeh u toj borbi, mali pomak ka dostizanju ovih ideala.*

-
- Treba znati da je zaštita od diskriminacije svojevrsan vid borbe, „borbe za pravo“ i da je zato, pored odlučnosti i spremnosti za ovu borbu, potrebno imati sve potrebne informacije o tome kako funkcionišu pojedini pravni mehanizmi zaštite i kakve se procedure primenjuju. Kad je u pitanju podnošenje pritužbe zbog diskriminacije Povereniku za zaštitu ravnopravnosti, nije potrebno neko posebno pravničko znanje jer je pritužbu lako napisati, a i sam postupak je jednostavan. Ukoliko, međutim, želite da pokrenete sudski postupak, a niste pravnički obrazovani, najbolje je da zatražite pravni savet i pomoć advokata, da se obratite opštinskoj službi pravne pomoći, nevladinoj organizaciji koja se bavi ljudskim pravima, sindikatu ili nekome za koga znate da Vam može pomoći.
 - Ukoliko ste rešili da tražite sudsku zaštitu od diskriminacije, morate računati da taj postupak iziskuje dosta truda, vremena i sredstava, da mogu nastati situacije koje obeshrabruju i navode na pomisao da se od svega odustane, što se, na žalost, često i događa. Borba za pravo zahteva odlučnost i čvrstu rešenost da se savladaju sve prepreke na mukotrpnom putu do pravde.

4 ZAŠTITA OD DISKRIMINACIJE PRED POVERENIKOM ZA ZAŠTITU RAVNOPRAVNOSTI

4.1. ŠTA JE I ŠTA RADI POVERENIK ZA ZAŠTITU RAVNOPRAVNOSTI

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti je samostalan, nezavisan i specijalizovan državni organ u čijoj je nadležnosti zaštita od diskriminacije, kao i unapređenje zaštite ravnopravnosti. Poverenik za zaštitu ravnopravnosti je individualni (tzv. inokosni), a ne kolektivni državni organ. To znači da sve odluke donosi sam Poverenik.

Kao što smo već rekli, ovaj organ je ustanovljen Zakonom o zabrani diskriminacije i ima širok krug zakonskih ovlašćenja koja ga čine centralnim državnim telom za borbu protiv svih oblika i vidova diskriminacije. Sedište Povernika je u Beogradu, u Beogradskoj br. 70.

4.2. KO I KAKO BIRA POVERENIKA ZA ZAŠTITU RAVNOPRAVNOSTI

Poverenika za zaštitu ravnopravnosti bira Narodna skupština većinom glasova svih narodnih poslanika, na predlog odbora Narodne skupštine nadležnog za ustavna pitanja. Svaka poslanička grupa ima pravo da nadležnom odboru predloži kandidata za Poverenika, a odbor utvrđuje predlog većinom glasova od ukupnog broja članova odbora. Prva poverenica izabrana je maja 2010. godine.

4.3. KO MOŽE BITI IZABRAN ZA POVERENIKA ZA ZAŠTITU RAVNOPRAVNOSTI

Za Poverenika može biti izabran diplomirani pravnik, državljanin Republike Srbije, sa najmanje deset godina iskustva na pravnim

poslovima u oblasti zaštite ljudskih prava, sa visokim moralnim i stručnim kvalitetima. Poverenik ne može obavljati drugu javnu ili političku funkciju, niti profesionalnu delatnost, u skladu sa zakonom. Mandat poverenika je pet godina, a ista osoba može biti birana za poverenika najviše dva puta.

4.4. GARANCIJE NEZAVISNOSTI I SAMOSTALNOSTI

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti uživa imunitet koji uživaju narodni poslanici u Narodnoj skupštini (ne može biti pozvan na krivičnu ili drugu odgovornost za izraženo mišljenje u vršenju svoje funkcije), ima pravo na platu jednaku plati sudije Vrhovnog kasacionog suda, kao i pravo na naknadu troškova nastalih u vezi sa vršenjem svoje funkcije.

Takođe, da bi se garantovala samostalnost i nezavisnost Poverenika, precizno je regulisan i način prestanka funkcije i taksativno su predviđeni i razlozi za razrešenje i postupak razrešenja. Povereniku za zaštitu ravnopravnosti prestaje funkcija: istekom mandata, podnošenjem ostavke, ispunjenjem uslova za penziju, razrešenjem i smrću.

Poverenik može biti razrešen dužnosti: zbog nestručnog i nesavesnog rada, ako pravnosnažnom odlukom bude osuđen za krivično delo na kaznu zatvora koja ga čini nedostojnim ili nepodobnim za obavljanje funkcije, gubitkom državljanstva, ili ako obavlja drugu javnu funkciju ili profesionalnu delatnost, ako obavlja drugu dužnost ili posao koji bi mogao uticati na njegovu samostalnost i nezavisnost, ili ako postupa suprotno zakonu kojim se uređuje sprečavanje sukoba interesa pri vršenju javnih funkcija.

Postupak za razrešenje može biti pokrenut na inicijativu jedne trećine narodnih poslanika. Odbor za ustavna pitanja nadležan je da utvrdi postojanje razloga za razrešenje i da o tome obavesti Narodnu skupštinu, koja donosi odluku o razrešenju većinom glasova svih poslanika.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti samostalno odlučuje o prijemu lica u radni odnos, rukovođen potrebom profesionalnog i delotvornog vršenja svoje nadležnosti. Poverenik ima tri pomoćnika koje sam raspoređuje i koji rukovode zaokruženom oblašću rada.

Finansijska sredstva za rad Poverenika, njegovih pomoćnika i njegove stručne službe obezbeđuju se u budžetu Republike Srbije, na predlog Poverenika.

4.5. ŠTA RADI POVERENIK ZA ZAŠTITU RAVNOPRAVNOSTI

Nadležnosti Poverenika široko su određene, u skladu sa međunarodnim standardima, kako bi se omogućilo da efikasno i delotvorno sprečava i štiti od diskriminacije i doprinosi ostvarivanju ravnopravnosti.

Jedna od osnovnih nadležnosti Poverenika jeste postupanje po pritužbama u slučajevima diskriminacije lica ili grupe lica koje povezuje isto lično svojstvo. Poverenik je nadležan da prima i razmatra pritužbe zbog diskriminacije, da daje mišljenja i preporuke u konkretnim slučajevima diskriminacije i izriče zakonom utvrđene mere. Pored toga, Poverenik je dužan da podnosiocu pritužbe pruži informacije o njegovom pravu i mogućnosti pokretanja sudskog ili drugog postupka zaštite, uključujući i postupak mirenja, kao i da podnosi tužbe za zaštitu od diskriminacije, uz saglasnost diskriminisanе osobe. Poverenik je, takođe, nadležan da podnosi prekršajne prijave zbog akata diskriminacije propisanih antidiskriminacionim propisima.

Set nadležnosti odnosi se na unapređivanje zaštite ravnopravnosti. U okviru ove delatnosti Poverenik je ovlašćen da upozorava javnost na najčešće, tipične i teške slučajeve diskriminacije. U upozorenju javnosti Poverenik ukazuje na način vršenja diskriminacije, izvršioce diskriminacije, pojedince i grupe prema kojima su izvršeni najčešći, tipični i teški oblici diskriminacije, uz obaveznu zaštitu podataka o ličnosti, na povređene odredbe o zabrani diskriminacije, kao i na posledice ili moguće posledice najčešćih, tipičnih i teških oblika diskriminacije.

Poverenik prati sprovođenje zakona i drugih propisa i ovlašćen je da inicira donošenje ili izmenu propisa radi sprovođenja i unapređivanja zaštite od diskriminacije, kao i da daje mišljenje o odredbama nacрта zakona i drugih propisa koji se tiču zabrane diskriminacije.

Primer mišljenja o nacrtu zakona

Postupajući u okviru zakonom propisane nadležnosti da prati sprovođenje zakona i drugih propisa, inicira donošenje ili izmenu propisa radi sprovođenja i unapređivanja zaštite od diskriminacije i daje mišljenje o odredbama nacрта zakona i drugih propisa koji se tiču diskriminacije (član 33 stav 1. tačka 7. Zakona o zabrani diskriminacije, „Službeni glasnik RS“, broj 22/09), Poverenica za zaštitu ravnopravnosti daje

MIŠLJENJE

- 1. Odredbom iz člana 7 stav 1. radnog teksta Nacrta zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, kojom su utvrđeni postupci u kojima se ostvaruje pravo na besplatnu pravnu pomoć, treba izričito propisati da se pravo na besplatnu pravnu pomoć ostvaruje i u postupcima koji se vode pred nezavisnim državnim organima.*
- 2. Odredbom iz člana 16 radnog teksta Nacrta zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, pod rubrumom „Ostvarivanje prava na besplatnu pravnu pomoć bez obzira na materijalno stanje, lično svojstvo korisnika ili status u postupku pred državnim organima“ u kategoriju lica koje ostvaruju pravo na besplatnu pravnu pomoć bez obzira na materijalno stanje treba uvrstiti lica koja su izložena diskriminaciji i lica prema kojima se sprovodi postupak za potpuno ili delimično lišenje i vraćanje poslovne sposobnosti.*
- 3. Prilikom formulisanja odredbi budućeg Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći treba koristiti rodno diferenciran jezik doslednom upotrebom reči u muškom i ženskom rodu ili uvođenjem odgovarajuće klauzule.*

Važno je i ovlašćenje Poverenika da preporučuje organima javne vlasti i drugim licima mere za ostvarivanje ravnopravnosti. Preporuke za preduzimanje mera mogu biti usmerene ka tome da se preventivnim delovanjem sprečava i otklanja strukturalna i institucionalna diskriminacija, kao i da se unapređuje delovanje institucija sistema u otklanjanju i sprečavanju diskriminacije i ostvarivanju pune ravnopravnosti građana. Takođe, ovim preporukama Poverenik ukazuje organima javne vlasti i drugim subjektima na potrebu preduzimanja posebnih (afirmativnih) mera radi postizanja pune ravnopravnosti, zaštite i napretka lica, odnosno grupe lica koja se nalaze u nejednakom položaju u odnosu na ostale građane.

Primeri preporuka organima javne vlasti za preduzimanje mera

Postupajući u okviru zakonom propisane nadležnosti da prati sprovođenje zakona koji se tiču zabrane diskriminacije i preporučuje organima javne vlasti mere za ostvarivanje ravnopravnosti (čl. 33 t. 7. i 9. Zakona o zabrani diskriminacije („Sl. glasnik RS“ br. 22/2009), Poverenica za zaštitu ravnopravnosti daje Vladi Republike Srbije

PREPORUKE

1. Radi ostvarivanja pune i efektivne ravnopravnosti u društvenim odnosima, potrebno je u što kraćem roku pripremiti i usvojiti Nacionalnu strategiju za borbu protiv diskriminacije, kojom bi se utvrdile sveobuhvatne i koordinisane mere i aktivnosti za sprečavanje i suzbijanje diskriminacije i ostvarivanje ravnopravnosti.

2. U cilju operacionalizacije Nacionalne strategije za borbu protiv diskriminacije, potrebno je usvojiti akcioni plan za sprovođenje planiranih mera i aktivnosti, sa precizno definisanim zadacima, nosiocima aktivnosti, indikatorima i rokovima za realizaciju.

Postupajući u okviru zakonom propisane nadležnosti da prati sprovođenje zakona i drugih propisa koji se tiču zabrane diskriminacije i preporučuje organima javne vlasti i drugim licima mere za ostvarivanje ravnopravnosti (član 33 tačke 7. i 9. Zakona o zabrani diskriminacije „Službeni glasnik RS“, br. 22/2009), Poverenica za zaštitu ravnopravnosti daje

PREPORUKU

1. Narodna banka Srbije preduzeće odgovarajuće mere, u okviru svojih zakonskih ovlašćenja, kako bi se eliminisao diskriminatorni uslov gornje granice starosnog doba za korišćenje bankarskih usluga, koji poslovne banke propisuju svojim opštim aktima.

2. Narodna banka Srbije obavestiće Poverenicu za zaštitu ravnopravnosti o planiranim merama u cilju postupanja po ovoj preporuci u roku od 30 dana.

Postupajući u okviru zakonom propisane nadležnosti da prati sprovođenje zakona koji se tiču zabrane diskriminacije i preporučuje organima javne vlasti i drugim licima mere za ostvarivanje ravnopravnosti (čl. 33 t. 7. i 9. Zakona o zabrani diskriminacije („Sl. glasnik RS“ br. 22/2009), a povodom događaja u vezi sa ratifikacijom akreditacije delegacije Narodne skupštine Republike Srbije na sednici Parlamentarne skupštine Saveta Evrope i najave

da će Narodna skupština Republike Srbije izmeniti sastav delegacije u skladu sa pravilima Parlamentarne Skupštine Saveta Evrope, Poverenica za zaštitu ravnopravnosti daje

PREPORUKE

1. Prilikom donošenja odluke o sastavu delegacije Narodne skupštine Republike Srbije u Parlamentarnoj skupštini Saveta Evrope neophodno je primeniti odredbu čl. 38 Zakona o ravnopravnosti polova („Sl. glasnik RS“, br. 22/2009), kojom je propisano: „Prilikom izbora ili imenovanja delegacija koje predstavljaju Republiku Srbiju, sastav delegacija obavezno mora da čini najmanje 30% lica manje zastupljenog pola, u skladu sa međunarodnim standardima.“ Saglasno tome, imajući u vidu ukupan broj članova parlamentarne delegacije, u sastavu ove delegacije moraju biti najmanje dve žene.

2. Narodna skupština Republike Srbije će bez odlaganja regulisati na koji će način biti obezbeđeno da u sastavu svih parlamentarnih delegacija koje sudeluju u međunarodnoj saradnji delegacija bude najmanje 30% lica manje zastupljenog pola, saglasno propisu iz čl. 38 st. 2. Zakona o ravnopravnosti polova.

Poverenik je dužan da jednom godišnje podnosi izveštaj Narodnoj skupštini o stanju u zaštiti ravnopravnosti, koji sadrži ocenu rada organa javne vlasti, pružalaca usluga i drugih lica, i uočene propuste i preporuke za njihovo otklanjanje. Izveštaj može da sadrži i navode o sprovođenju zakona i drugih propisa, odnosno o potrebi donošenja ili izmene propisa radi sprovođenja i unapređivanja zaštite od diskriminacije. Ako postoje naročito važni razlozi, Poverenik može, samoinicijativno ili na zahtev Narodne skupštine, da podnese i poseban izveštaj Narodnoj skupštini.

U svom radu Poverenik ostvaruje saradnju sa Narodnom skupštinom, organima i telima koja obavljaju srodne poslove ili se bave zaštitom ljudskih prava i sloboda odnosno zaštitom ravnopravnosti, državnim organima, organima autonomne pokrajine i lokalne samouprave i javnim službama, udruženjima, naučnim i obrazovnim institucijama u zemlji i inostranstvu.

Poverenik saraduje sa nevladinim organizacijama koje se bave zaštitom ljudskih prava i prava pojedinih osetljivih i marginalizovanih društvenih grupa, koje su njegovi glavni partneri u borbi protiv diskriminacije.

4.6. KAKO SE OBRATITI POVERENIKU ZA ZAŠTITU RAVNOPRAVNOSTI

Postupak pred Poverenikom pokreće se veoma jednostavno – podnošenjem pritužbe. Pritužbu može da podnese svako fizičko ili pravno lice ili grupa lica koji smatraju da je u odnosu na njih bilo kojim aktom, radnjom ili propuštanjem izvršena diskriminacija po bilo kom osnovu.

Po pravilu, pritužbu svako podnosi u svoje ime. Ako se radi o povredi prava grupe lica, pritužbu može podneti bilo koje lice iz grupe, a nije neophodno da ostali članovi grupe daju saglasnost. Pored toga, pod određenim uslovima postupak mogu pokrenuti i organizacije koje se bave zaštitom ljudskih prava i druga lica, s tim što, ukoliko postupak pokreću radi zaštite konkretnog lica, to mogu činiti samo u ime i uz saglasnost tog lica.

Ne postoji propisana forma pritužbe, ali je Poverenik za zaštitu ravnopravnosti izradio obrazac pritužbe koji je dostupan u štampanom obliku u prostorijama Poverenika, dok je u elektronskoj formi dostupan na internet prezentaciji Poverenika www.ravnopravnost.gov.rs. Obrazac pritužbe nalazi se i u dodatku ovog praktikuma. Nije neophodno da pritužba bude podneta na ovom obrascu da bi se po njoj postupalo. Obrazac pritužbe je samo vodič za pružanje svih podataka koji su potrebni da bi se po pritužbi moglo postupati.

Pritužba treba da sledeće podatke:

- *Koje diskriminisan* – potrebno je navesti prema kome je izvršena diskriminacija; ukoliko je u pitanju fizičko lice, potrebno je navesti ime i prezime, adresu i kontakt podatke, dok je za pravno lice potrebno navesti naziv, sedište, adresu i kontakt podatke osobe koja je zastupnik pravnog lica; ukoliko je diskriminirana grupa lica, neophodno je navesti koja je grupa u pitanju, tj. koje lično svojstvo povezuje članove grupe, kao i kontakt podatke o licu koje istupa u ime grupe, odnosno o licu koje je pritužbu podnelo.
- *Kako je diskriminisan* – potrebno je opisati događaj: šta se desilo, kojim je aktom, radnjom ili propuštanjem izvršena diskriminacija, gde se i kada događaj desio, ko je sve prisustvovao i sl.
- *Šta je osnov diskriminacije* – potrebno je navesti lično svojstvo na osnovu kojeg je diskriminacija izvršena.

-
- *Ko je diskriminator* – potrebno je navesti podatke o osobi koja je diskriminaciju izvršila (ime i prezime, adresa, kontakt podaci, odnosno naziv firme, sedište, ime i prezime lica ovlašćenog za zastupanje i kontakt podaci), kako bi Poverenik mogao pritužbu da dostavi na izjašnjenje.
 - *Dokazi* – potrebno je navesti dokazna sredstva koja se mogu upotrebiti u cilju utvrđivanja činjenica u vezi sa aktom diskriminacije – ovo mogu da budu rešenja, statuti i druga dokumenta i isprave koje potvrđuju činjenice navedene u pritužbi; ukoliko podnosilac pritužbe nema ispravu na koju se poziva (npr. neku odluku), ali zna kod koga se nalazi (npr. kod poslodavca), dovoljno je da to u pritužbi naznači, pa će Poverenik u toku postupka pribaviti navedenu ispravu; ako je u konkretnom slučaju diskriminaciju ispitivao tzv. dobrovoljni ispitivač diskriminacije, njegova izjava se može priložiti uz pritužbu, ili se u pritužbi mogu navesti podaci o njemu (ime i prezime, adresa, kontakt podaci), kako bi Poverenik mogao da dobije njegovu izjavu; ukoliko neko može da posvedoči o nekoj činjenici u vezi sa aktom diskriminacije, može se izjava tog svedoka priložiti uz pritužbu, ili se u pritužbi mogu navesti podaci o svedoku (ime i prezime, adresa, kontakt podaci), pa će Poverenik pribaviti njegov iskaz.

Važno je znati da Poverenik ne postupa po anonimnim pritužbama. Pritužba mora da bude potpisana, a prihvatljivo je da se potpisana pritužba skenira i pošalje elektronskim putem.

Po pravilu, pritužba se podnosi u pisanoj formi, upućivanjem podneska na adresu Poverenika, a može se podneti i putem telefaksa, elektronskom poštom sa skeniranim podneskom i potpisom podnosioca, u elektronskoj formi uz elektronski potpis podnosioca.

Moguće je, izuzetno, pritužbu podneti i usmeno na zapisnik. Stručna služba Poverenika obezbeđuje da se u podnošenju pritužbe usmeno na zapisnik koriste tumači i prevodioci, kako bi se osobama sa invaliditetom i osobama koje ne poznaju službeni jezik omogućilo podnošenje pritužbe.

Uvažavajući potrebu građana da dobiju objašnjenja, pravne savete i informacije i otklone svoje eventualne dileme u pogledu toga da li ono što im se dogodilo predstavlja diskriminaciju, u stručnoj službi Poverenika organizovan je rad posebne prijemne kancelarije. U prijemnoj kancelariji rade pravnici koji su prošli posebnu obuku za vođenje razgovora i pružanje pravnih saveta.

NAPOMENE:

- Ukoliko su Vam potrebne dodatne informacije i pravni savet, pozovite kancelariju Poverenika telefonom ili napišite mejl i službeno lice će Vam zakazati termin za razgovor u prijemnoj kancelariji.
- Ako niste sasvim sigurni da li je izvršena diskriminacija, bolje je da podnesete pritužbu, jer je to najbolji način da razrešite svoju dilemu.
- Najbolje je da pritužba bude otkucana, ali je možete napisati i rukom; potrudite se da pišete čitko da bi se znalo šta ste tačno napisali.
- Ono što u pritužbi navodite treba da bude istinito; opišite tačno šta se i kako dogodilo; ukoliko ste povodom diskriminacije reagovali, opišite kako ste to činili.
- Važno je da u pritužbi što detaljnije opišete događaj; ako je onaj protiv koga podnosite pritužbu izgovorio neke uvrede, potrudite se da tačno navedete njegove reči, čak i ako su one vulgarne i nepristojne; ako se radi o nekom ponašanju, detaljno opišite to ponašanje; ako se neko ponašanje više puta ponavljalo, napišite kada je koliko puta ispoljeno; ako se radi o nekom propuštanju, navedite šta je diskriminator bio dužan da učini, a nije učinio; ako ste još uvek izloženi diskriminaciji, navedite i tu činjenicu.
- Ako imate dilemu koje je Vaše lično svojstvo bilo osnov za diskriminaciju, navedite ono svojstvo za koje verujete da je bilo osnov.
- Nije potrebno da u pritužbi navodite koji je oblik diskriminacije izvršen, važno je samo da nam objasnite šta se i kako dogodilo i ko je u tome učestvovao;
- Potrebno je da u pritužbi navedete dokaze za ono što tvrdite da se dogodilo. Npr. ako ste od poslodavca dobili neko rešenje, fotokopirajte ga i priložite uz pritužbu; ako Vas je neko fizički povredio, a povrede je konstatovao lekar, fotokopirajte i priložite medicinsku dokumentaciju; ako Vas je rukovodilac vređao u prisustvu kolega, navedite u pritužbi njihova imena; nemojte brinuti da li će oni hteti da posvedoče o onome što se

dogodilo – Poverenik će ih podsetiti da su dužni da svedoče i da govore istinu.

- Ukoliko niste naveli neke činjenice koje smatramo važnim, ili su neki Vaši navodi nedovoljno jasni, Poverenik će Vam uputiti molbu da o tim činjenicama pružite informacije i dodatna objašnjenja.
- Ako ste slučaj prijavili policiji ili javnom tužiocu, ili ste pokrenuli sudski postupak, navedite to u pritužbi.
- Koliko god da ste ljuti na onoga ko Vas je diskriminisao, u pritužbi ne smete da ga vređate i omalovažavate; imajte u vidu da će Vaša pritužba biti dostavljena na izjašnjenje onome za koga tvrdite da je izvršio diskriminaciju.

4.7. KAKO POVERENIK POSTUPA PO PRITUŽBI

Postupak pred Poverenikom okvirno je regulisan Zakonom o zabrani diskriminacije, a Poverenik je bio dužan da bliže uredi način postupanja po pritužbama. Poverenik je ovu dužnost ispunio i doneo *Poslovnik o radu*. Tekst Poslovnika dostupan je na sajtu Poverenika <http://www.ravnopravnost.gov.rs>.

Postupak pred Poverenikom je jednostavan i lišen je preteranih formalnosti, što doprinosi njegovoj efikasnosti. Nisu svi postupci isti jer su i sami slučajevi diskriminacije različiti. U nekim predmetima uopšte nema spornih činjenica, dok su u drugim skoro sve činjenice sporne. Nekada pritužba sadrži sve potrebne informacije, a nekada je potrebno da se informacije dopune ili dodatno razjasne. Ipak, može se izložiti u grubim crtama uobičajeni tok, „šema“ jednog tipičnog postupka po pritužbi, kako bi se stekla opšta slika o načinu sprovođenja postupka.

Kada pritužba stigne u kancelariju, ovlašćeno lice u stručnoj službi Poverenika najpre ispituje da li je Poverenik nadležan da odlučuje o povredi prava na koju se u pritužbi ukazuje. Pošto ljudi nisu uvek u mogućnosti da razgraniče diskriminaciju od nekih drugih nezakonitosti, a mnogi ne znaju koje su nadležnosti Poverenika, relativno često se pritužbe odnose na neke protivpravne radnje i nezakonitosti koje uopšte ne predstavljaju diskriminaciju. Ako ovlašćeno lice utvrdi da Poverenik nije nadležan, donosi se zaključak o odbacivanju pritužbe, koji se dostavlja podnosiocu pritužbe zajedno sa poukom o tome koji je organ nadležan za pružanje pravne zaštite u konkretnom slučaju.

Ako pritužba nije odbačena zbog nenadležnosti, ovlašćeno lice proverava da li ona sadrži sve neophodne elemente da bi po njoj moglo da se postupa. Za slučaj da je pritužba nepotpuna, nerazumljiva ili da sadrži nedostatke koji onemogućavaju postupanje (npr. nije potpisana), ovlašćeno lice u Službi poverenika upućuje bez odlaganja zahtev podnosiocu pritužbe da otkloni nedostatke u roku od 15 dana i poučava ga o tome koji su to nedostaci i kako treba da ih otkloni. Ukoliko u ostavljenom roku nedostaci ne budu otklonjeni, donosi se zaključak o odbacivanju pritužbe, koji se dostavlja podnosiocu.

Zatim sledi još jedna provera – ispituje se da li eventualno postoje zakonske smetnje koje onemogućavaju da Poverenik sprovede postupak. Naime, Zakonom o zabrani diskriminacije (čl. 36) propisano je da Poverenik ne postupa po pritužbi u sledećim slučajevima:

1. kad je po istoj stvari pokrenut postupak pred sudom ili je postupak pred sudom pravnosnažno okončan,
2. kada je očigledno da nema diskriminacije na koju podnosilac pritužbe ukazuje,
3. kada u istoj stvari već postupao, a nisu podneti novi dokazi,
4. kada je zbog protoka vremena od učinjene povrede prava nemoguće postići svrhu postupanja.

Ako postoji neki od ovih razloga Poverenik donosi zaključak kojim obaveštava podnosioca pritužbe da neće postupati po pritužbi.

Ako su ispunjeni uslovi za sprovođenje postupka, ispituje se da li eventualno postoji mogućnost mirnog razrešenja problema putem medijacije. Informacije o tome šta je medijacija i kako se ona sprovodi sadržane su u posebnom delu ovog Praktikuma.

Ukoliko nema uslova za sprovođenje medijacije, pritužba se, najkasnije u roku od 15 dana od dana njenog prijema, dostavlja licu za koje se tvrdi da je izvršilo akt diskriminacije. Ovom licu se uz pritužbu dostavlja i zahtev za izjašnjenje i ostavlja mu se rok od 15 dana od dana prijema pritužbe da se izjasni o navodima u pritužbi i o osnovanosti pritužbe. U zahtevu za izjašnjenje precizira se o čemu sve lice treba da se izjasni. Tako se npr. od lica traži da navede i objasni zašto je u konkursu za stipendiranje postavio određeni uslov koji kandidati treba da ispune, da pruži podatke o broju osoba sa invaliditetom koje je zaposlio, o visini

mesečne zarade koju ostvaruju zaposleni muškarci i žene koji rade na istim ili sličnim poslovima, da se izjasni o razlozima zbog kojih je podnosioca pritužbe rasporedio na drugo radno mesto i sl.

Važno je naglasiti da lice protiv koga je pritužba podneta nema zakonsku dužnost da se izjasni; zakon kaže da se ono „može izjasniti“ (čl. 37). Ipak, većina onih protiv kojih su podnete pritužbe pruža tražena izjašnjenja.

U toku postupka po pritužbi utvrđuje se činjenično stanje uvidom u podnete dokaze, uzimanjem izjave od podnosioca pritužbe, lica protiv kojeg je pritužba podneta i drugog lica, kao i na drugi način, u skladu sa zakonom (član 37 ZZD).

Radi pružanja delotvorne i efikasne zaštite, na osnovu odluke Poverenika, predmeti se prema stepenu hitnosti razvrstavaju u dve kategorije: 1. „*Neodložno*“ – kada prikupljeni podaci ukazuju da je lice usled diskriminacije u visokom riziku, zbog štetnih posledica, mogućnosti ponavljanja ili nastavljanja, odnosno prekidanja akta diskriminacije. Postupak na slučaju započinje odmah i mišljenje, odnosno preporuka, daje se što pre, a najkasnije u roku od 30 dana od podnošenja pritužbe; 2. „*Redovno*“ – kada prikupljeni podaci ne ukazuju da je lice usled diskriminacije u riziku mišljenje, odnosno preporuka, daje se u roku od 90 dana od podnošenja pritužbe.

Postupak po pritužbi mora se okončati u roku od 90 dana. Važno je imati u vidu da je postupak pred Poverenikom besplatan – ne plaćaju se takse ni bilo kakve druge naknade.

4.8. ŠTA POVERENIK RADI KAD UTVRDI DA JE IZVRŠENA DISKRIMINACIJA

Ako na osnovu prikupljenih činjenica i pravnih propisa utvrdi da je izvršena diskriminacija, Poverenik donosi *mišljenje* zajedno sa *preporukom* u kojoj se navodi šta diskriminator treba da učini kako bi otklonio povredu prava. Mišljenje i preporuka moraju biti obrazloženi.

U *mišljenju* Poverenik iznosi svoj stav da je ponašanje konkretnog lica, tj. njegovo činjenje ili propuštanje diskriminatorno.

U *preporuci* se navodi šta diskriminator treba da preduzme kako bi se sprečilo dalje diskriminatorno ponašanje, otklonile posledice

diskriminacije i žrtvi diskriminacije pružilo odgovarajuće zadovoljenje. U zakonu nije propisana lista preporuka, već se samo navodi da je reč o preporukama kojima se otklanja povreda prava. Šta će Poverenik preporučiti da diskriminator učini, zavisi od niza okolnosti – od toga kako je diskriminacija izvršena, u čemu se ona ogleda, kakve je posledice izazvala, ko su žrtve diskriminacije i sl. Tako će npr. u slučaju uznemiravanja i ponižavajućeg postupanja prema zasposlenoj ženi diskriminatoru biti preporučeno da se izvini žrtvi diskriminacije i da se ubuduće suzdržava od uznemiravanja i ponižavajućeg postupanja kojima se vređa dostojanstvo žena; u slučaju diskriminacije izvršene usvajanjem nekog pravnog akta koji sadrži diskriminatorne odredbe, diskriminatoru će biti preporučeno da stavi van snage te odredbe i sl. Diskriminatoru se može dati preporuka da preduzme mere kako bi obezbedio pristup objektu, da se suzdržava od davanja izjava ili širenja ideja, stavova i informacija kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje i sl.

Primer mišljenja i preporuke

Postupajući u okviru zakonom propisane nadležnosti da prima i razmatra pritužbe zbog povreda odredaba Zakona o zabrani diskriminacije, daje mišljenja i preporuke i izriče zakonom utvrđene mere (član 33 stav 1. tačka 1. Zakona o zabrani diskriminacije „Službeni glasnik RS“, br.22/2009), povodom pritužbe E. P. iz B, Poverenica za zaštitu ravnopravnosti daje

MIŠLJENJE

Opštim aktom A. banke 'Opis proizvoda: Pozajmica po tekućem računu' od 18. januara 2011. godine, kojim je u članu 3 stav 2. propisana prihvatljiva kategorija klijenata – „fizička lica ne mlađa od 18 godina u momentu podnošenja zahteva i ne starija od 67 godina u momentu kompletne otplate – trajanja dozvoljenog prekoračenja“, uskraćeno je pravo osobama starijim od 67 godina da koriste bankarske usluge pozajmice po tekućem računu, čime su ove osobe neposredno diskriminisane na osnovu ličnog svojstva – starosnog doba.

Poverenica za zaštitu ravnopravnosti, saglasno čl. 33 stav 1. tačka 1. i 39 stav 2. Zakona o zabrani diskriminacije, daje A. banci

PREPORUKU

1. A. banka eliminisaće iz opšteg akta Opis proizvoda: Pozajmica po tekućem računu od 18. januara 2011. godine kriterijum kojim su neposredno diskriminirane osobe starije od 67 godina u korišćenju bankarske usluge pozajmice po tekućem računu na osnovu starosnog doba kao ličnog svojstva.
2. A. banka će ubuduće voditi računa da svojim opštim aktima i odlukama ne krši odredbe Zakona o zabrani diskriminacije, odnosno da se suzdrži od neopravdanog pravljenja razlike ili nejednakog postupanja i propuštanja (isključivanja, ograničavanja ili davanje prvenstva), u odnosu na lica ili grupe lica, koje se zasniva na nekom ličnom svojstvu.
3. A. banka će obavestiti Poverenicu za zaštitu ravnopravnosti, u roku od 30 dana od dana prijema mišljenja i preporuke, o merama koje će sprovesti u cilju postupanja po preporuci.

Mišljenje i preporuka moraju biti obrazloženi. U obrazloženju se iznosi činjenično stanje, i njegova pravna ocena, kao i motivi i razlozi koji opravdavaju donošenje mišljenja i preporuke određene sadržine.

Mišljenje i preporuka se dostavljaju podnosiocu pritužbe i licu protiv kojeg je pritužba podneta. Saglasno zakonu, diskriminatoru se ostavlja rok od 30 dana da postupi po preporuci i otkloni povredu prava. On je dužan da postupi po preporuci i otkloni povredu prava u roku od 30 dana od dana prijema preporuke, kao i da o tome obavesti Poverenika.

Ukoliko diskriminator ne postupi po preporuci, odnosno ne obavesti Poverenika da je postupio po preporuci, Poverenik donosi rešenje kojim mu izriče *meru opomene* i ostavlja mu novi rok od 30 dana za otklanjanje povrede prava. Rešenje je konačno i protiv njega nije dopuštena žalba. Rešenje se dostavlja podnosiocu pritužbe i diskriminatoru. Ukoliko u novom roku od 30 dana diskriminator ne otkloni povredu prava, Poverenik je dužan da o tome *obavesti javnost*.

Javnost se obaveštava tako što se javno objavljuje da je određeno lice izvršilo diskriminaciju, u čemu se ona ogleda i šta mu je preporučeno i da lice nije postupilo po preporuci. U obaveštenju se navode podaci o diskriminatoru (za fizička lica – ime i prezime i mesto prebivališta, a za pravna lica naziv i sedište). Obaveštenje se objavljuje u jednim dnevnim novinama sa nacionalnim tiražom i na sajtu Poverenika.

Primer obaveštenja javnosti

Opština Priboj nije uvela bosanski jezik i latinično pismo u službenu upotrebu, iako je imala dužnost da to učini, zbog čega je poverenici za zaštitu ravnopravnosti podneta pritužba. Poverenica je sprovela postupak i zaključila da je ovim izvršena diskriminacija na osnovu nacionalne pripadnosti i donela je preporuku da opština Priboj uvede u službenu upotrebu bosanski jezik i latinično pismo, jer je Ustavom, između ostalog, predviđeno da nacionalne manjine imaju pravo na korišćenje svog jezika i pisma. Takođe, Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina propisano je da će jedinice lokalne samouprave obavezno uvesti u ravnopravnu službenu upotrebu jezik i pismo nacionalne manjine ukoliko procenat pripadnika te manjine na njenoj teritoriji dostiže 15%, a prema rezultatima poslednjeg popisa stanovništva u Priboju živi više od 18% pripadnika/pripadnica bošnjačke nacionalne manjine. S obzirom da opština Priboj nije postupila po preporuci, poverenica za zaštitu ravnopravnosti o tome obaveštava javnost.

Poverenik nema ovlašćenje da diskriminatore kažnjava ako ne poštuju njegove preporuke, ali ih može uveriti da to čine autoritetom institucije koju predstavlja, snagom argumenata i pritiskom javnosti.

Treba znati da se mišljenjima i preporukama Poverenika ne odlučuje o nečijem pravu, pa se zato protiv njih ne može uložiti žalba, odnosno prigovor. Podnosioci pritužbi i diskriminatori ponekad upućuju žalbe, odnosno prigovore, nezadovoljni mišljenjem i preporukama Poverenika. Na ove žalbe i prigovore Poverenik nije dužan da odgovari.

4.9. ŠTA POVERENIK RADI KAD UTVRDI DA NIJE IZVRŠENA DISKRIMINACIJA

Kad utvrdi da nije izvršena diskriminacija, Poverenik donosi mišljenje u kojem navodi ovaj svoj stav. Mišljenje se daje u pisanom obliku i mora biti obrazloženo. Uvek se dostavlja podnosiocu pritužbe i licu protiv kojeg je pritužba podneta.

Primeri mišljenja da nije izvršena diskriminacija

Postupajući u okviru zakonom propisane nadležnosti da prima i razmatra pritužbe zbog povreda odredaba Zakona o zabrani diskriminacije, daje mišljenja i preporuke i izriče zakonom utvrđene mere (član 33 stav 1. tačka 1. Zakona o zabrani diskriminacije „Sl.glasnik RS“ br. 22/2009), povodom pritužbe J. M. M. iz B. Poverenica za zaštitu ravnopravnosti daje

MIŠLJENJE

U postupku koji je sproveden po pritužbi J. M. M. iz B. protiv A. b. d. o. o., povodom nedobijanja besplatne ulaznice za koncert pevačice Sade za M. M., sina podnositeljke pritužbe koji ima autizam, nije utvrđeno da je A. b. d. o. o. odbila da izda besplatnu ulaznicu zbog bilo kog ličnog svojstva M. M., pa se postupanje privrednog društva A. b. d. o. o. ne može kvalifikovati kao diskriminatorno.

Postupajući u okviru zakonom propisane nadležnosti da prima i razmatra pritužbe zbog povreda odredaba Zakona o zabrani diskriminacije, daje mišljenja i preporuke i izriče zakonom utvrđene mere (član 33 stav 1. tačka 1. Zakona o zabrani diskriminacije, Sl. glasnik RS br. 22/2009), Poverenica za zaštitu ravnopravnosti daje

MIŠLJENJE

Rešenjem Skupštine grada Užica broj 06-82/10 od 12. novembra 2010. godine, kojim je B. V. razršen funkcije člana Upravnog odbora JKP ..., nije izvršen akt diskriminacije na osnovu ličnog svojstva – političkog ubeđenja (nepripadanja političkoj stranci).

4.10. KADA POVERENIK PODNOSI TUŽBU PROTIV DISKRIMINATORA

Zakonom o zabrani diskriminacije Poverenik je ovlašćen da protiv diskriminatora podnese tužbu. Treba imati u vidu da podnošenje tužbe nije namenjeno tome da se obezbedi poštovanje preporuka Poverenika, niti je deo postupka po pritužbama. Poverenik podnosi tužbu kad oceni

da je slučaj diskriminacije od strateškog značaja i da je potrebno voditi tzv. *stratešku parnicu*.

Strateške parnice se uvek vode u javnom interesu, bez obzira da li je povod za pokretanje parnice diskriminacija jednog lica ili grupa lica. Vođenje ovih parnica omogućava da se unapredi sudska praksa, da se javnost senzibilize za problem diskriminacije i utiče na promene stavova javnog mnjenja. Za vođenje strateških parnica biraju se tipični slučajevi široko rasprostranjene diskriminacije, u pogledu kojih postoje dobri izgledi za uspeh.

Poverenik je u sudskom postupku tužilac, a ne zastupnik diskriminisanog lica ili grupe lica. On tužbu podiže u svoje ime i u javnom interesu, s tim što mu je neophodna pisana saglasnost diskriminisanog lica, ako je diskriminacija izvršena samo prema određenom licu. Poverenik u tužbi može da istakne sve zahteve koji su propisani zakonom, izuzev zahteva za naknadu materijalne i nematerijalne štete. Ovaj zahtev može da istakne isključivo diskriminisani.

Poverenik snosi sav teret vođenja parnice, tako da parnica ne izaziva nikave troškove za diskriminisano lice. Diskriminisano lice može biti pozvano da svedoči. U parnici može svedočiti i tzv. dobrovoljni ispitivač diskriminacije. Mogu se koristiti i sva druga dokazna sredstva, kao što su isprave, statistički podaci, saslušanje stranaka, veštačenje i sl.

4.11. KADA POVERENIK PODNOSI PREKRŠAJNU PRIJAVU

Poverenik podnosi prekršajnu prijavu kada u toku postupka po pritužbi ili na drugi način sazna da je nekim činjenjem ili propuštanjem izvršen prekršaj koji je propisan zakonima u oblasti zaštite od diskriminacije. Kao što smo napred objasnili, zakonima su mnogi slučajevi diskriminacije, kao i nesprovođenje zakonom utvrđenih posebnih (afirmativnih) mera, propisani kao prekršaji i propisane su prekršajne kazne.

5 MEDIJACIJA U OKVIRU SLUŽBE POVERENIKA ZA ZAŠTITU RAVNOPRAVNOSTI

Zakonom o zabrani diskriminacije popisano je da Poverenik predlaže sprovođenje postupka mirenja, u skladu sa zakonom kojim se uređuje postupak medijacije, a pre preduzimanja drugih radnji u postupku (čl. 38). Saglasno tome, medijacija je jedna od metoda za mirno (sporazumno) razrešavanje situacije nastale povodom nekog događaja za koji podnosilac pritužbe tvrdi da predstavlja diskriminaciju. Ukoliko na osnovu određenih pokazatelja zaključi da je slučaj podoban za medijaciju, ovlašćeno lice u stručnoj službi Poverenika preduzima radnje kako bi strane obavestio o mogućnosti sprovođenja medijacije.

Treba imati u vidu da medijaciju ne sprovede lica zaposlena u stručnoj službi Poverenika, niti je medijacija sastavni deo postupka po pritužbi. U odnosu na medijaciju, institucija Poverenika javlja se kao svojevrсни servis i njena uloga se sastoji u tome da obezbedi organizacione i tehničke uslove za sprovođenje medijacije. Drugim rečima, institucija Poverenika ima samo ulogu administratora koji pruža podršku sprovođenju postupka medijacije.

U daljem tekstu date su osnovne informacije o medijaciji i postupku medijacije.

5.1. ŠTA JE MEDIJACIJA

Medijacija je način rešavanja sukoba u kojem treća neutralna strana (medijator) usmerava razgovor između osoba u sukobu, pomažući im da dođu do rešenja koje svima odgovara. Osobe koje su u sukobu često su rigidne u viđenju konflikta i njegovog rešenja – veruju da znaju u čemu je zapravo problem, i šta bi bilo najbolje rešenje. Medijatori im pomažu da problem preispitaju, sagledaju iz novog ugla, razumeju viđenje druge strane, te da dođu i do drugih mogućih rešenja, birajući

na kraju ono koje je svima prihvatljivo. Medijatori ne donose odluku umesto strana. Moć odlučivanja o rešenju sukoba imaju isključivo osobe između kojih je sukob nastao.

Medijacija je uvek dobrovoljna – može se sprovesti samo uz pristanak svih strana. Takođe je i poverljiva – sve što je rečeno tokom medijacije ostaje među učesnicima u procesu. Podaci do kojih se došlo tokom medijacije ne smeju se otkrivati trećim licima, niti upotrebiti u nekom drugom postupku. Strane u sukobu su tretirane ravnopravno – bez obzira na njihov status, poziciju u društvu, itd. Svi imaju uvažavanje tokom razgovora, jednaku mogućnost da iznesu svoje viđenje i da odlučuju o rešenju.

Dijalog koji se tokom medijacije uspostavlja među osobama podstiče njihovo međusobno razumevanje, uvažavanje, kao i sagledavanje problema iz ugla druge osobe. Strane se usmeravaju na razumevanje problema, umesto na traženje krivca kroz međusobno etiketiranje i optuživanje. Na taj način medijacija, pored rešenja konkretnog problema, pruža i model pristupa komunikaciji i sukobima, koji osobama može pomoći da očuvaju dobre odnose sa onima koji su im važni.

5.2. MEDIJACIJA U SLUČAJEVIMA DISKRIMINACIJE

Cilj medijacije u slučajevima diskriminacije jeste razrešenje situacije koja je osnov pritužbe, zaustavljanje povređujućeg ponašanja, kao i sprečavanje njegovog ponavljanja. Medijator, kao neutralna strana, pomaže osobama da razgovaraju o problemu, sagledaju ga na drugačiji način i razreše spornu situaciju. Način na koji se vodi razgovor između lica koje je podnelo pritužbu i lica protiv koje je pritužba podneta osmišljen je tako da se izbegne sekundarna viktimizacija i relativizacija nasilja koje se dogodilo.

5.3. KADA SE MOŽE PRIMENITI MEDIJACIJA

Medijacija nije primenljiva u svim slučajevima na koje se pritužbe odnose.

Pogodna je za primenu kada je diskriminatorni akt na koji se pritužba odnosi počinio pojedinac (fizičko lice) ili grupa, pogotovo ukoliko su strane u svakodnevnom životu usmerene jedna na drugu (komšije,

saradnici na poslu i slično). Zatim, primenljiva je i u slučajevima kada je diskriminatorni akt izvršio pojedinac u okviru svoje profesionalne uloge, čineći nešto što nije deo pravila službe (npr. šalterski službenik koji vređa klijenta na nacionalnoj osnovi). Ukoliko je akt na koji se pritužba odnosi počinilo pravno lice, medijacija je primenljiva ako je predmet pritužbe ponašanje koje se odnosi na neku osobu ili pojedinačni akt (npr. otkaz ugovora o radu).

Medijacija *nije pogodna* kada se pritužba odnosi na ponašanje koje je zasnovano na nekom opštem aktu pravnog lica, kao što je pravilnik, statut i sl.

Za procenu primenljivosti medijacije važni su i kriterijumi koji se tiču samih osoba u postupku – podnosioca pritužbe i osobe protiv koje je pritužba podneta. U tom smislu, medijacija je primenljiva ako se lice protiv koga je pritužba podneta slaže da se događaj odigrao onako kako je navedeno; kada lice protiv koje je pritužba podneta prepoznaje da je to delo povredilo drugu stranu; kada prihvata sopstvenu odgovornost za počinjeno delo; kada su ciljevi obe strane u skladu sa mogućnostima medijacije (na primer, osoba koja je podnela pritužbu želi da osoba koja joj je nanela povredu čuje kako se ona zbog toga oseća – što medijacija može pružiti).

Medijacija *nije primenljiva* kada se lice protiv koga je pritužba podneta ne saglašava sa navodima pritužbe (npr. negira da se događaj desio na način na koji je u pritužbi opisano); kada lice protiv koje je pritužba podneta ne uviđa da je svojim ponašanjem povredio podnosioca pritužbe (npr. misli da to što je učinio nije ništa loše, da njegovo ponašanje predstavlja uobičajeni način ponašanja prema pripadnicima određene grupe); kada cilj jedne od strana nije u skladu sa mogućnostima medijacije (npr. osoba koja je podnela pritužbu želi da nezavisni autoritet proceni da li je delo iz pritužbe diskriminacija – u medijaciji neće dobiti takvu vrstu procene).

5.4. ŠTA MOŽETE OČEKIVATI UKOLIKO STE ZAINTERESOVANI ZA MEDIJACIJU

Postupak pred Poverenikom za zaštitu ravnopravnosti započinje podnošenjem pritužbe. Ukoliko je Poverenik nadležan da postupa po pritužbi, ovlašćeno lice u stručnoj službi procenjuje pritužbu kako bi ispitao da li je slučaj koji je opisan u pritužbi pogodan za medijaciju. Ukoliko proceni da je slučaj podoban za medijaciju, tj. da je *medijabilan*,

uputiće dopis licu protiv koga je pritužba podneta, u kojem će, između ostalog, preporučiti sprovođenje medijacije. Ako ovo lice nije zainteresovano za medijaciju, po pritužbi se postupa po uobičajenom postupku.

Podnosiocu pritužbe medijacija se nudi samo ako je druga strana već prihvatila sprovođenje postupka medijacije. Na ovaj način se izbegava svaka mogućnost sekundarne viktimizacije, odnosno, mogućnost da podnosilac pritužbe koji je već bio izložen diskriminaciji dođe u situaciju da prvi prihvati medijaciju, a zatim doživi odbijanje.

Ukoliko su obe strane zainteresovane za postupak medijacije, tj. saglasne su da se ovaj postupak sprovede, prvo se organizuju odvojeni, pripremni sastanci. Medijator se na pripremnim sastancima upoznaje sa osobama koje će učestvovati u razgovoru, sa njihovim viđenjem sporne situacije i njihovim očekivanjima od medijacije. Na osnovu toga se procenjuje način vođenja same medijacije, kako bi čitav proces bio u najvećoj meri prilagođen potrebama strana – procenjuje se da li je bolje organizovati zajednički sastanak ili bi medijaciju trebalo voditi kroz odvojene sastanke (npr. u slučaju brige za bezbednost osobe na zajedničkom sastanku).

Nakon okončanih pripremnih razgovora sprovodi se sama medijacija, bilo putem zajedničkog sastanka, odvojenih sastanaka, ili kombinacijom ova dva načina rada.

5.5. KAKO SE BIRA MEDIJATOR

Medijaciju čije se sprovođenje organizuje u okviru službe Poverenika može voditi samo osoba sa Liste medijatora Poverenika za zaštitu ravnopravnosti. Na Listi medijatora nalaze se profesionalci različitih struka koji su posebno obučeni za sprovođenje medijacije u slučajevima diskriminacije. Uslove obuke i kvalifikacije koje su neophodne za upis na Listu medijatora propisao je Poverenik za zaštitu ravnopravnosti.

Ukoliko su se strane saglasile o sprovođenju medijacije, ovlašćeno lice u službi Poverenika angažuje medijatora sa Liste kao privremenog medijatora koji organizuje i vodi pripreme sastanke. Na ovim sastancima strane, između ostalog, biraju medijatora sa Liste koji dalje vodi medijaciju. Ukoliko strane ne mogu da se saglase oko ličnosti medijatora, medijatora određuje Poverenik.

5.6. ŠTA MEDIJACIJA PRUŽA

U medijaciji strane mogu postići svaki dogovor koji odgovara njihovim potrebama i interesima, ukoliko nije protivan prinudnim propisima, javnom poretku i dobrim običajima. U odnosu na preporuku koju daje Poverenik, dogovor postignut u medijaciji može da bude inventivniji, konstruktivniji i u većoj meri prilagođen potrebama strana.

Medijacija može da omogući susret strana, razgovor, priliku da osoba koja je doživela nasilje kaže drugoj osobi kako se u toj situaciji osećala, priliku da dobije razumevanje, prihvatanje, da ojača samopouzdanje, priliku da od druge strane čuje zbog čega je osoba uradila to što ju je povredilo, što je obično veoma bitno za emotivni oporavak žrtava nasilja. (Trebalo bi imati u vidu da se u medijaciji događaj opisan u pritužbi shvata kao nasilje u širem smislu.)

S druge strane, medijacija pruža priliku osobi koja je počinila nasilje da svoja loša osećanja u vezi s tim podeli sa osobom koja ga je pretrpela. Počinioćima nasilja to može biti veoma važno kako bi mogli da prevaziđu loša osećanja i nastave život dalje.

Medijacija takođe pruža priliku osobama da obnove ili uspostave odnos, što može biti bitno u situacijama kada su osobe u svakodnevnom životu usmerene jedna na drugu (npr. komšije, kolege sa posla, saradnici).

Kako same osobe donose odluku o tome šta će činiti njihov konačni dogovor, pretpostavka je da on za njih ima smisla i da će ga poštovati. Međutim, sporazum postignut u medijaciji strane mogu podneti sudu radi zaključenja sudskog poravnjanja. Ako sud nađe da je sporazum dopušten, tj. da nije protivan prinudnim propisima, javnom poretku i dobrim običajima, zasvedočiće sadržinu sporazuma i dati mu snagu sudskog poravnjanja, koje ima svojstvo izvršne isprave. Za slučaj da jedna strana ne ispuni obavezu koja je utvrđena sudskim poravnjanjem, druga strana može tražiti prinudno izvršenje, ako je priroda obaveze takva da se može prinudno izvršiti (npr. obaveza naknade štete).

Kao što je već rečeno, medijacija se ne može sprovesti ako osoba koja je podnela pritužbu traži utvrđivanje (mišljenje) da ponašanje druge strane predstavlja diskriminaciju. U medijaciji se događaj opisan u pritužbi shvata kao nasilje u širem smislu, ali medijacija nije usmerena na analizu događaja u pravcu ustanovljavanja diskriminacije. U postupku koji vodi Poverenik za zaštitu ravnopravnosti po pritužbi donosi se mišljenje o tome da li jedan akt predstavlja diskriminaciju ili ne.

Imajući u vidu da je poverljivost jedan od bitnih principa medijacije, ovaj princip isključuje mogućnost informisanja javnosti o događaju koji je povod za pritužbu. Zato se putem medijacije ne može podizati svest javnosti o diskriminatornim praksama. Da bi se ovaj nedostatak ublažio, važi pravilo da se stranama ne nudi medijacija ako se radi o slučaju koji je podoban za stratešku parnicu i povodom koga je Poverenik odlučio da podnese tužbu.

5.7. KOLIKO TRAJE MEDIJACIJA

Medijacija započinje nakon pripremnih sastanaka i često se okončava već posle jednog susreta, koji traje dva do tri sata. Ponekad su potrebna dva i više susreta, što zavisi od mnogih faktora – prirode ponašanja koje je povod medijaciji, spremnosti strana na otvoren dijalog itd. Ukoliko se medijacija odvija kroz odvojene sastanke, potrebno je više vremena za okončanje procesa. Krajnji rok za okončanje postupka medijacije je 30 dana od trenutka njenog pokretanja.

5.8. KO UČESTVUJE U MEDIJACIJI

Učesnici u medijaciji su osoba koja je podnela pritužbu i osoba protiv koje je pritužba podneta. Da bi se medijacija uspešno sprovedla, odnosno da bi se postigao konačni dogovor, važno je da osobe koje su prisutne na medijaciji imaju moć odlučivanja. Ovo se prewashodno odnosi na situacije kada je jedna strana pravno lice. Predstavnik pravnog lica mora imati ovlašćenje za donošenje odluka u oblasti o kojoj će u medijaciji biti reč (npr. ako će se na medijaciji razgovarati o otkazu ugovora o radu za koji zaposleni misli da predstavlja akt diskriminacije, osoba koja učestvuje u ime poslodavca mora imati ovlašćenja da donosi odluke u oblasti u kojoj se mogu kretati predlozi dogovora – moć odlučivanja o eventualnom vraćanju osobe u radni odnos, moć odlučivanja o eventualnoj isplati materijalnog obeštećenja i sl.). Ukoliko predstavnik pravnog lica nema potrebna ovlašćenja, medijator može obustaviti dalji razgovor.

Pored samih strana u medijaciji mogu učestvovati i njihovi advokati. Važno je napomenuti da i u tom slučaju strane moraju biti prisutne – medijacija se neće sprovesti ukoliko je prisutan samo advokat.

Kako je povod medijacije nasilje, medijaciji mogu prisustvovati i osobe od poverenja. One nisu ravnopravni sagovornici, već su prvenstveno tu da svojim prisustvom pruže osobi emotivnu podršku.

5.9. GDE SE ODRŽAVA MEDIJACIJA

Medijacija se uobičajeno odvija u mestu prebivališta osoba koje u njoj učestvuju, odnosno u mestu za koje su se strane sporazumele da će se medijacija održati. Prostorija u kojoj se održava sastanak bira se tako da ne favorizuje unapred ni jednu stranu i mora biti pristupačna osobama sa invaliditetom.

5.10. KO PLAĆA MEDIJACIJU

Medijacija koja se odvija u okviru službe Poverenika za zaštitu ravnopravnosti potpuno je besplatna. Sve troškove sprovođenja medijacije, kao i troškove drugih radnji koje se preduzimaju, snosi Poverenik za zaštitu ravnopravnosti.

5.11. EVALUACIJA

Postupci medijacije se evaluiraju s aspekta njihove efikasnosti i zadovoljstva osoba koje su u medijaciji učestvovala. Na kraju postupka medijacije svi učesnici imaju priliku da izraze svoje utiske popunjavanjem upitnika.

5.12. ULOGA ADVOKATA U MEDIJACIJI

U mnogim zemaljama, razvoj medijacije praćen je otporom advokata koji je zasnovan na pogrešnoj pretpostavci da bi takav „alternativni“ način rešavanja sukoba i sporova mogao negativno da utiče na njihove prihode. Da je otpor široj primeni medijacije neosnovan i da predstavlja rezultat predrasuda, te da je medijacija suštinski upravo u interesu kako strana u sporu, tako i advokata i drugih pravnih zastupnika, pokazuje međunarodna praksa i sve veći broj advokata koji se i sami obučavaju na polju medijacije kako bi bili u mogućnosti da svojim klijentima pruže bolju zaštitu i, eventualno, dodatnu vrstu usluge. Podrškom za učešće u procesu medijacije, advokat može očekivati i veće zadovoljstvo klijenta i izgradnju bolje profesionalne reputacije i ugleda. Advokati koji prihvate i poznaju postupak medijacije, svesni su prednosti koja im ona pruža u odnosu na sudski i drugi formalni postupak, i u prilici su da efikasnije štite i zastupaju interese svojih klijenata. Takođe, medijacija otvara velike mogućnosti dodatnog angažmana advokata, jer i pre pokretanja sudskog ili drugog postupka oni mogu zastupati svoje klijente radi rešavanja sporova putem medijacije.

U pogledu medijacije u slučajevima diskriminacije, uloga advokata veoma je važna, bez obzira da li u postupku medijacije zastupaju žrtvu diskriminacije ili onoga za koje se tvrdi da je izvršio diskriminaciju, iako treba imati u vidu da će se značajan broj ovih situacija rašavati i bez učešća pravnih zastupnika. Naime, sporna situacija za koju žrtva tvrdi da predstavlja diskriminaciju može doći u medijaciju na tri načina: nakon podnošenja tužbe sudu, nakon podnošenja pritužbe Povereniku, ili pre pokretanja bilo kakvog drugog postupka. Kao što je već rečeno, medijacija nije primenljiva u svim slučajevima diskriminacije, naročito zbog potrebe zaštite žrtve nasilja od sekundarne viktimizacije, kao i zbog potrebe vođenja „strateških parnica“, odnosno pribavljanja formalne odluke kojom se utvrđuje da je diskriminacija izvršena i nalažu druge obaveze predviđene zakonom, a koja bi imala karakter „presedana“ i bila podobna da oblikuje i usmeri buduću praksu u sličnim slučajevima.

U praksi se najčešće događa da sud ili Poverenik predlože stranama medijaciju kao način mirnog rešavanja sporne situacije, a kako je medijacija dobrovoljna i još uvek nedovoljno poznata, strane se po pravilu obraćaju svojim pravnim zastupnicima za dalji savet. Stoga je uloga advokata i drugih pravnih zastupnika veoma važna, pre svega zbog procene podobnosti slučaja za rešavanje putem medijacije, pružanja najcelishodnijeg pravnog saveta, kao i daljeg efikasnog zastupanja interesa svojih klijenata u medijaciji ili u nekom drugom postupku za zaštitu od diskriminacije.

Pored toga što, kao punomoćnici koje su strane angažovale, učestvuju u postupku medijacije u slučajevima diskriminacije, advokati će u slučajevima diskriminacije imati značajnu ulogu kao pružaoci besplatne pravne pomoći, i to: u postupcima po pritužbama pred Poverenikom za zaštitu ravnopravnosti, u parnicama za zaštitu od diskriminacije, kao i u postupcima medijacije, što nacrt novog Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći predviđa.

DODATAK

MEĐUNARODNI DOKUMENTI

Povelja Ujedinjenih nacija, 1948.

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima

Konvencija UN o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, 1965, „Sl. list SFRJ“, 31/67.

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, 1966, „Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori“, 7/71.

Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, 1966, „Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori“, 7/71.

Konvencija o pravima deteta, 1989. godine, „Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori“, br. 15/90 i 2/97.

Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, 1979, „Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori“, br. 11/81.

Konvencija UN o pravima osoba sa invaliditetom, 2006. godine, „Sl. Glasnik RS“ br. 42/09.

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, 1950.

Evropska konvencija o sprečavanju mučenja i nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka, 2002.

Evropska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima, 1992.

Okvirna konvenciju Saveta Evrope o zaštiti nacionalnih manjina, 1994.

Revidirana evropska socijalna povelja, 1996.

Preporuka br. R (91) 5 Komiteta ministara državama članicama o pravu na kratko izveštavanje o događajima od izuzetnog značaja u slučajevima kada su isključiva prava za njihovo televizijsko emitovanje dobijena u prekograničnom kontekstu

Preporuka CM/Rec(2010)5 Komiteta ministara zemalja članica Saveta Evrope o merama za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta

„Strazburška deklaracija o Romima“, Sastanak na visokom nivou o Romima Saveta Evrope, Strazbur, 2010.

DOMAĆI PROPISI:

Ustav Republike Srbije („Sl. glasnik RS“, br. 98/2006)

Zakon o zabrani diskriminacije („Sl. glasnik RS“, br. 22/2009)

Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina („Sl. list SRJ“, br. 11/2002, „Sl. list SCG“, br. 1/2003 – Ustavna povelja i „Sl. glasnik RS“, br. 72/2009 – dr. zakon)

Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom („Sl. glasnik RS“, br. 33/2006)

Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom („Sl. glasnik RS“, br. 36/2009)

Zakon o ravnopravnosti polova („Sl. glasnik RS“, br. 104/2009)

Zakon o radu („Sl. glasnik RS“, br. 24/2005, 61/2005 i 54/2009)

Zakon o zdravstvenoj zaštiti („Sl. glasnik RS“, br. 107/2005, 72/2009 – dr. zakon, 88/2010, 99/2010 i 57/2011)

Zakon o javnom informisanju („Sl. glasnik RS“, br. 43/2003, 61/2005, 71/2009, 89/2010 – odluka US i 41/2011 – odluka US)

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja („Sl. glasnik RS“, br. 72/2009 i 52/2011)

Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju („Sl. glasnik RS“, br. 18/2010)

Zakon o crkvama i verskim zajednicama („Sl. glasnik RS“, br. 36/2006)

Zakon o socijalnoj zaštiti („Sl. glasnik RS“, br. 24/2011)

Zakon o sportu („Sl. glasnik RS“, br. 24/2011)

Zakon o mladima („Sl. glasnik RS“, br. 50/2011)

Zakon o volontiranju („Sl. glasnik RS“, br. 36/2010)

Zakon o oglašavanju („Sl. glasnik RS“, br. 79/2005)

Zakon o radiodifuziji („Sl. glasnik RS“, br. 42/2002, 97/2004, 76/2005, 79/2005)

Krivični zakonik Republike Srbije („Sl. glasnik RS“, br. 72/2011 i 101/2011)

IZABRANA LITERATURA

Analiza Zakona o ravnopravnosti spolova, Goran Selanec, CESI, Zagreb, 2008.

Antidiskriminacioni zakoni – vodič, Saša Gajin i dr., Centar za unapređenje pravnih studija, Beograd, 2010.

Diskriminacija žena na radnom mestu – Priručnik za potrebe inspekcije rada, Nataša Perišić Pavlović, Uprava za rodnu ravnopravnost, Beograd, 2009.

Diskriminacija po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta u Evropi, Thomas Hammarberg, Vijeće Evrope, 2011.

Govor mržnje, zbornik radova, Defendologija, Centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka, 2010.

Građanskopravna zaštita od diskriminacije na prostoru Zapadnog Balkana, Nevena Petrušić, Aktuelne tendencije u razvoju i primeni evropskog kontinentalnog prava, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, Niš, 2010.

Komentar Zakona o ravnopravnosti polova, Marijana Pajvančić, Nevena Petrušić, Senad Jašarević, Centar modernih veština, Beograd, 2010.

Komentar zakona o zabrani diskriminacije, sa objašnjenjima i pregledom prakse u uporednom pravu, Faris Vehabović i dr., Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2010.

Ljudska prava, uputstva za upotrebu, Nenad Popović (ur.), Odbor za građansku inicijativu, Niš, 2004.

Ljudska prava za žene, Gorana Đorić, (ur.), Odbor za građansku inicijativu, Niš, 2004.

Ljudska prava u Srbiji 2011, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2012.

Prava manjina, Dragan Žunić (pr.), Odbor za građansku inicijativu, Niš, 2005.

Pravno nevidljiva lica u Srbiji – I dalje bez rešenja, Praxis, Beograd, 2011.

Primena Krivičnog zakonika u slučajevima diskriminacije, Aleksandar Olenik, Program Ujedinjenih nacija za razvoj, Beograd, 2010.

Predrasude na videlo – homofobija u Srbiji 2010, Gej Strejt Alijansa, Beograd, 2010.

Priručnik o europskom antidiskriminacijskom pravu, Agencija Europske unije za temeljna prava, Vijeće Europe, Luksemburg, 2010.

Priručnik za obuku sudija i javnih tužilaca o Zakonu o zabrani diskriminacije, grupa autora, UNDP, 2010.

Priručnik za primenu antidiskriminacionog zakonodavstva, Mario Reljanović i dr., Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca, Beograd, 2010.

Priručnik za advokate o zastupanju Roma – žrtva diskriminacije, Centar za prava manjina, Beograd, 2005.

Putevi ostvarivanja rodne ravnopravnosti i jednakih mogućnosti, od ideje do prakse, Nevena Petrušić, (ur.), Savet za ravnopravnost polova Vlade Republike Srbije, Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, 2007.

Sloboda izražavanja, Vodič za primenu člana 10 Evropske Konvencije o ljudskim pravima, Monica Macovei, Savet Evrope, 2010.

Slično a različito, Diskriminacija u Europskoj uniji i Republici Hrvatskoj, Snježana Vasiljević, Zagreb, 2011.

Zabrana diskriminacije u Srbiji i ranjive društvene grupe, Mirna Kosanović i dr., Program Ujedinjenih nacija za razvoj, Beograd, 2010.

Zbornik radova i tekstova Saveta Evrope o jednakosti među polovima, Savet Evrope, Beograd, 1999.

Vere manjina i manjinske vere, Dragoljub Đorđević i dr., JUNIR, Zograf, Niš, 2001.

Vodič uz Zakon o suzbijanju diskriminacije, Aida Grgić i dr., Ured za ljudska prava Vlade Republike Hrvatske, Zagreb, 2009.

Vodič kroz Zakon o zabrani diskriminacije, Dejan Milenković, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2010.

Vodič protiv diskriminacije, Saša Gajin i dr., Centar za demokratiju i ljudska prava, Podgorica, 2006.

KORISNI KONTAKTI I INTERNET ADRESE

Narodna skupština Republike Srbije <http://www.parlament.gov.rs>

Predsednik Republike Srbije <http://www.predsednik.rs/>

Vlada Republike Srbije <http://www.srbija.gov.rs/>

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti

<http://www.ravnopravnost.gov.rs/>

Zaštitnik građana <http://www.ombudsman.rs/>

Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti <http://www.poverenik.org.rs/>

Uprava za ljudska i manjinska prava

<http://www.ljudskaprava.gov.rs/>

Uprava za rodnu ravnopravnost <http://www.gendernet.rs/>

Evropski sud za ljudska prava

http://www.echr.coe.int/ECHR/Homepage_EN

Sud pravde Evropske unije <http://curia.europa.eu/>

Evropski Ombudsman

<http://www.ombudsman.europa.eu/start.faces>

Visoki komesar za ljudska prava Ujedinjenih nacija

<http://www.ohchr.org/EN/Pages/WelcomePage.aspx>

Komesar za ljudska prava Saveta Evrope

http://www.coe.int/t/commissioner/default_en.asp

Fond za razvoj Ujedinjenih nacija <http://www.undp.org.rs/>

Agencija Ujedinjenih nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena (UN Women) <http://www.unwomen.org/>

Dečiji fond Ujedinjenih nacija (UNICEF) <http://www.unicef.rs/>

Savet Evrope <http://www.coe.int/>

Evropska mreža tela za ravnopravnost (EQUINET)

<http://www.equineteurope.org/>

Evropska agencija za fundamentalna prava (FRA)

http://fra.europa.eu/fraWebsite/home/home_en.htm

Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije (ECRI)

http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/default_en.asp

Образак притуџбе

REPUBLIKA SRBIJA
POVERENIK ZA ZAŠTITU
RAVNOPRAVNOSTI

ПОВЕРЕНИК ЗА ЗАШТИТУ
РАВНОПРАВНОСТИ

PRITUŽBA

VAŽNO OBAVEŠTENJE: Pritužba koju nam uputite biće kopirana i dostavljena fizičkom i/ili pravnom licu, odnosno organu protiv koga podnosite pritužbu.

LIČNI PODACI O PODNOSIOCU PRITUŽBE

1. IME: _____
2. PREZIME: _____
3. NAZIV _____ (ako je podnosilac pritužbe pravno lice)
4. DA LI PRITUŽBU PODNOSITE ZA NEKO DRUGO LICE: _____
(odgovorite sa DA ili NE)
5. AKO JE ODGOVOR NA PRETHODNO PITANJE POTVRDAN,
NAPIŠITE U ČIJE IME PODNOSITE PRITUŽBU:

6. DA LI IMATE SAGLASNOST LICA U ČIJE IME PODNOSITE
PRITUŽBU: _____
(odgovorite sa DA ili NE i obavezno priložite saglasnost, ukoliko je imate)
7. ADRESA/SEDIŠTE:

8. TELEFON: _____
9. E-mail: _____
10. DATUM ROĐENJA: _____ (nije obavezan podatak)

PODACI O PRAVNOM I/ILI FIZIČKOM LICU, ODNOSNO ORGANU
PROTIV KOGA PODNOSITE PRITUŽBU

A) AKO SE PRITUŽBA ODNOSI NA PRAVNO LICE/ORGAN

1. NAZIV PRAVNOG LICA/ORGANA _____
2. SEDIŠTE I ADRESA _____
3. TELEFON _____
4. DA LI STE ZAPOSLENI U TOM PRAVNOM LICU _____
(odgovorite sa DA ili NE)

B) AKO SE PRITUŽBA ODNOSI NA FIZIČKO LICE

1. IME I PREZIME _____
2. ADRESA _____
3. TELEFON _____
4. DA LI JE OSOBA ZA KOJU TVRDITE DA VAS JE DISKRIMINISALA
TO UČINILA NA SVOM RADNOM MESTU/ IZVRŠAVAJUĆI RADNE
ZADATKE
_____ (odgovorite sa DA ili NE)
5. AKO JE ODGOVOR NA PRETHODNO PITANJE POTVRDAN,
NAVEDITE GDE JE OSOBA ZAPOSLENA _____

(naziv preduzeća/institucije/organizacije, adresu, telefon,
poziciju/radno mesto te osobe)

NAPOMENA: Ukoliko ima više pravnih i/ili fizičkih lica, odnosno organa
na koje se pritužujete, molimo Vas da za svakoga posebno popunite obrazac
pritužbe.

OSNOV DIKRIMINACIJE

Zaokružite jedan ili više osnova (ličnih svojstava) na osnovu kojih smatrate da ste bili diskriminirani.

1. Rasa
2. Boja kože
3. Preci
4. Državljanstvo
5. Nacionalna pripadnost ili etničko poreklo
6. Jezik
7. Verska ili politička ubeđenja
8. Pol
9. Rodni identitet
10. Seksualna orijentacija
11. Imovno stanje
12. Rođenje
13. Genetske osobenosti
14. Zdravstveno stanje
15. Invaliditet
16. Bračni i porodični status
17. Osuđivanost
18. Starosno doba
19. Izgled
20. Članstvo u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama
21. neko drugo lično svojstvo _____ (molimo navedite)

Molimo Vas da ukratko navedete zašto smatrate da je lično svojstvo koje ste označili bilo povod za diskriminaciju.

GDE SE DESIO DOGAĐAJ POVODOM KOGA PODNOSITE PRITUŽBU

1. POSTUPAK PRED ORGANIMA JAVNE VLASTI (sud, opština, ministarstvo, komisije...)
2. U POSTUPKU ZAPOSŁJAVANJA ILI NA POSLU
3. PRILIKOM PRUŽANJA JAVNIH USLUGA ILI PRI KORIŠĆENJU OBJEKATA I POVRŠINA
4. OSTVARIVANE VERSKIH PRAVA
5. OBRAZOVANJE I STRUČNO OSPOSOBLJAVANJE
6. OSTVARIVANJE MANJINSKIH PRAVA
7. ZDRAVSTVENE USLUGE
8. NEŠTO DRUGO _____ (molimo navedite)

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

343.85:343.412(497.11)(035)
341.231.14(497.11)(035)

ПЕТРУШИЋ, Невена, 1958-
Praktikum za zaštitu od diskriminacije /
Nevena Petrušić, Kosana Beker. - Beograd :
Partneri za demokratske promene Srbija :
Centar za alternativno rešavanje sukoba, 2012
(Beograd : Manuarta). - 94 str. ; 24 cm

Tiraž 3.000. - Str. 7-8: Predgovor / Blažo
Nedić. - Bibliografija: str. 85-90.

ISBN 978-86-915901-0-9
I. Бекер, Косана, 1972- [аутор]
а) Дискриминација - Спречавање - Србија -
Приручници б) Људска права - Међународна
заштита - Србија - Приручници
COBISS.SR-ID 192989452